

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Σχολή : Ν.Ο.Π.Ε.

Τμήμα : Νομικής

ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

*Προπτυχιακή εργασία με θέμα : **“Ο όρκος”***

Διδάσκων Καθηγητής : Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος

Πολύβιος Παραράς
Αριθμός Μητρώου : 1340199812204

*ΤΟ ΘΕΜΑ : **Επιγραμματική επισκόπηση της έννοιας & της κάτωθι ανάπτυξης αυτού***

Ο όρκος στο πλαίσιο της σύγχρονης ελληνικής νομοθεσίας επιτελεί διαβεβαιωτική είτε υποσχετική λειτουργία ως προς την τήρηση καθηκόντων των ατόμων που υποχρεούνται να τον δώσουν. Λόγω της ιδιαίτερης φύσης του, κατά την εφαρμογή των διατάξεων που τον προβλέπουν, ανακύπτουν ζητήματα που άπτονται άμεσα συνταγματικά κατοχυρωμένων ατομικών δικαιωμάτων. Ως εκ τούτου, η ανάπτυξη που θα ακολουθήσει θα επικεντρωθεί στον εντοπισμό του όρκου στη σύγχρονη ελληνική νομοθεσία, στην διασαφήνιση της σχέσης και των ορίων μεταξύ Κράτους και Εκκλησίας στην εν λόγω νομοθετική πραγματικότητα, στον καθορισμό των σχετικών δικαιωμάτων και στην εξέταση του κατά πόσο θίγονται από την ισχύουσα πρακτική, ενώ παράλληλα θα εκτεθούν και οι νομικές

απόψεις που αίρουν τις εσώτερες νομικές αντιφάσεις που ενδεχομένως προκύπτουν. Προς αναλυτικότερη τεκμηρίωση δε όλων των ανωτέρω, θα παρατεθούν η ανάλογες θεωρητικές και νομολογιακές αναφορές. Κρίθηκε σκόπιμο προκειμένου να αποδοθούν οι διαστάσεις του θέματος όσο το δυνατόν σφαιρικότερα, η ανάπτυξη αυτού να ξεκινήσει με μία σύντομη κοινωνιολογική και φιλοσοφική αναφορά επ' αυτού, συνεπικουρούμενη από μία ιστορική αναδρομή στην πορεία του όρκου στον ελλαδικό χώρο.

Πίνακας Περιεχομένων

Σελίδα

A. Εισαγωγή

«Οι άλλες διάνοιες»	3
---------------------------	---

B. Ορισμός & Ιστορική ανασκόπηση

1) Ετυμολογία του όρου	5
2) Αρχαία Ελλάδα : Μορφές & σημασία όρκων	6
3) Βυζαντινοί χρόνοι : Εφαρμογή & τροποποιήσεις ρωμαϊκού δικαίου ..	8
4) Ίδρυση σύγχρονου ελληνικού κράτους & σημεία σύζευξης αυτού με την ευρύτερη εκκλησιαστική πραγματικότητα	9

Γ. Η ενσωμάτωση του όρκου στη σύγχρονη έννομη τάξη

1) Γενική θεώρηση	10
2) Ο όρκος στον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας	11
3) Ο όρκος στον Ποινικό Κώδικα	12
4) Ο όρκος στον Υπαλληλικό Κώδικα	12
5) Ο όρκος στην ΕΣΔΑ	13

Δ. Ατομικά δικαιώματα & Συνταγματικές αρχές σε άμεση σχέση με τον όρκο

1) Υποχρεωτικός χαρακτήρας ορκοδοσίας	13
2) Ανθρώπινη αξία	13
3) Ισότητα	15
4) Ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης	18

Ε. Ερμηνευτική ανάλυση Συνταγματικών ρυθμίσεων περί όρκου & Σύγχρονη προβληματική

1) Αρ 13 παρ 5 Σ : Θρησκευτική ελευθερία	19
2) Αρ 33 παρ 2 Σ : Ορκωμοσία ΠτΔ	21
3) Αρ 59 Σ : Ορκωμοσία βουλευτών	23
4) Επισκόπηση σύγχρονων βουλευτικών απόψεων	24

ΣΤ. Συμπεράσματα

Προς μία εσωτερική εναρμόνιση	25
-------------------------------------	----

Ζ. Συνοπτική επισκόπηση

Περίληψη	25
Summary	26

Η. Παράρτημα

1) Νομολογία	26
2) Βιβλιογραφία	
2.1) Συστηματικά έργα	34
2.2) Μονογραφίες	36
2.3) Διαδικτυακές δημοσιεύσεις	36

A. Εισαγωγή

«Οι άλλες διάνοιες»

Από τα πρώτα ήδη στάδια η πνευματική εξέλιξη του ανθρώπινου είδους, τόσο στο πλαίσιο της ομαλής κοινωνικής συμβίωσης όσο και σε αυτό της επιστημονικής προόδου, συνδέθηκε άρρηκτα με την ανάγκη ανταλλαγής πληροφοριών και γνώσεων. Σημείο έντονου προβληματισμού αποτέλεσε η διασφάλιση της αξιοπιστίας των στοιχείων που λαμβάνονταν μέσω της προαναφερθείσας μεθόδου. Η αιτίαση αυτού του προβληματισμού είχε διφυή χαρακτήρα: Την ενδεχόμενη διαφοροποίηση της αντίληψης της πραγματικότητας από άνθρωπο σε άνθρωπο και την διασφάλιση της ειλικρινούς μεταφοράς των όσων γίνονται αντιληπτά.

Αναφορικά με το πρώτο σκέλος, η φιλοσοφία ανέπτυξε εξαιρετικά γρήγορα μεθόδους βαθύτερης ερμηνείας του ζητήματος. Ο Thomas Nagel (Θεμελιώδη Φιλοσοφικά προβλήματα 1989 σελ19,20,26,30) περιγράφει συνοπτικά τις φιλοσοφικές αναζητήσεις αιώνων πάνω στο συγκεκριμένο θέμα και εστιάζει σε ρεύματα που καταλήγουν σε πνευματικό απομονωτισμό είτε λόγω της πίστης ότι ο νους μας είναι το μόνο στοιχείο που πραγματικά υπάρχει (σολιψισμός και σε ακραία μορφή εγωκεντρική δυσχέρεια), είτε λόγω της άγνοιάς μας σχετικά με το αν υπάρχει κόσμος πέρα από εμάς (σκεπτικισμός). Όταν δε αναπτύσσονται οι θεωρίες που εξετάζουν την επίσταση που μπορεί να έχει καθένας στα όσα συμβαίνουν στο μυαλό των άλλων ανθρώπων (τις «διάνοιες των άλλων» όπως χαρακτηριστικά τις αποκαλεί), συναντάμε ένα ιδιαίτερο είδος σκεπτικισμού σύμφωνα με τον οποίο η λεκτικοποίηση των εμπειριών καθενός από εμάς έχει αυστηρά συμβατικό χαρακτήρα και δεν υπάρχει μέθοδος επαλήθευσης κάποιου συνδέσμου μεταξύ της εσωτερικής αντίληψης της πραγματικότητας από άτομο σε άτομο.

Ως προς το δεύτερο σκέλος (την ειλικρίνεια), αξιοσημείωτη είναι η κοινωνιολογική θεώρηση του θέματος. Ο Νικόλαος Χ. Τάτσης

(Κοινωνιολογία Κοινωνική ογάνωση και πολιτισμικές διεργασίες 1999, σελ144-4, 150-2)συνοψίζοντας τις απόψεις του Ρόμπερτ Α. Νίσμπετ διαχωρίζει τις μορφές συνεργασίας σε τέσσερις κατηγορίες («αυθόρμητη, παραδοσιακή, κατευθυνόμενη και συμβατική») και παρατηρεί ότι μολονότι η πλέον ανθρωπιστική στις επιδιώξεις τις είναι η αυθόρμητη, κύρια μορφή συνεργασίας στις μεταβιομηχανικές κοινωνίες είναι η συμβατική. Εκθέτοντας σε μεταγενέστερο σημείο της ανάλυσης τις απόψεις του Εμίλ Ντυρκάιμ ως προς το ζήτημα της συμμόρφωσης , διαπιστώνει ότι όλες οι κοινωνίες είναι «φυσιολογικά ανομικές» , η δε συμμόρφωση προς τους νόμους δεν προκύπτει (κατά κανόνα) από ένα δικαιικό φορμαλισμό κανόνων της πολιτείας , αλλά ως έκφραση συλλογικής συνείδησης που έχει αποδεχθεί και υποστηρίζει μια σειρά αξιόλογων προσδιορισμών.

Επομένως , προκειμένου να αποκτήσουν κύρος οι εκάστοτε μεταφερόμενες γνώσεις μεταξύ των ανθρώπων είτε σε κοινωνικό είτε σε επιστημονικό πλαίσιο αναγκαία προϋπόθεση ήταν η θέσπιση δικλείδων ασφαλείας ως εγγυητών της αξιοπιστίας αυτών (των γνώσεων). Εφόσον δεν είναι δυνατή η άμεση εισχώρηση στα άδυτα του ψυχισμού και της νόησης ακόμα και του εαυτού μας , η προσέγγιση του εσωτερικού κόσμου των συνανθρώπων μας μπορεί ναπραγματοποιηθεί μέσω συμβατικών μεν μεθόδων που παρά την διαφορετική δυναμική που έχουν για κάθε άνθρωπο έχουν μία γενική βαθύτερη απήχηση σε μία λειτουργική (και ενδεχομένως ηθική) δέσμευση συνεργασίας και αλληλοκατανόησης . Στο πλαίσιο της νομικής επιστήμης ειδικότερα το ρόλο αυτό κλήθηκε να διαδραματίσει σε μεγάλο βαθμό ο όρκος .

B. Ορισμός & Ιστορική ανασκόπηση

1) Ετυμολογία του όρου

Ο όρος «όρκος» παρουσιάστηκε στην αρχαία ελληνική γραμματεία σε πρώιμο στάδιο ανάπτυξης αυτής . Η αρχική μορφή και έννοια του όρου διέφεραν από τις αντίστοιχες σημερινές . Το λήμμα πρωτοεμφανίζεται ως «έρκος» και με αυτό νοείται το εμπόδιο (παράγωγο του ρήματος είργνυμι , που σημαίνει περιφράττω, εμποδίζω). {Γεωργίου Ν. Παπανικολάου Λεξικόν των ρημάτων της

αττικής πεζογραφίας 1994, σελ289} Το αρχικό βραχύ φωνήεν τράπηκε από ο σε ε (γραμματικό φαινόμενο ποιοτικής μεταβολής) σε μεταγενέστερο στάδιο, οπότε και ο όρος απέκτησε τη θρησκευτική διάσταση με την οποία μας είναι γνωστός σήμερα. Η νοηματική εξέλιξη του όρου είναι ενδεικτική της βαρύτητας της οποίας εμπεριέχει, αφού η θεώρησή του ως εσωτερικού φραγμού (που θέτει ο άνθρωπος στον εαυτό του όταν ορκίζεται) υπερβαίνει το υποσχετικό επίπεδο και υπεισέρχεται στο δεσμευτικό.

2) Αρχαία Ελλάδα : Μορφές & σημασία όρκων

Μυθολογικά ο όρκος παρουσιάζεται στον ελλαδικό χώρο ως γιός της θεότητας Ἐριδος .(An intermediate Greek-English Lexicon founded upon the seventh edition of Liddel and Scott's Greek-english Lexicon, 1994, σελ569) Μολονότι στο πλαίσιο του μύθου τόσο η μητέρα του όσο και τα υπόλοιπα αδέρφια του όρκου (πόνος, λιμός, ψεύδος κ.α.) έχουν αρνητική σημασία, η μόνη δυσμενής χροιά που παρουσιάζει όρκος ως τμήμα της κοινωνικής ζωής της αρχαίας Ελλάδας είναι η θεϊκή τιμωρία και η ανθρώπινη μομφή που επιφέρει ενδεχόμενη παράβασή του (Ισοκράτης. Λόγοι και Γράμματα (επ. George Norlin)

ἐπειδὴ γὰρ ἐκ Πειραιέως κατελθόντες ἐνίους ἑωρᾶτε τῶν πολιτῶν συκοφαντεῖν ὠρμημένους καὶ τὰς συνθήκας λύειν ἐπιχειροῦντας, βουλόμενοι τούτους τε παῦσαι καὶ τοῖς ἄλλοις ἐπιδειξαι ὅτι οὐκ ἀναγκασθέντες ἐποιήσασθ' αὐτὰς ἀλλ' ἠγούμενοι τῇ πόλει συμφέρειν, εἰπόντος Ἀρχίνου νόμον ἔθεσθε, ἂν τις δικάζεται παρὰ τοὺς ὅρκους, ἐξεῖναι τῷ φεύγοντι παραγράψασθαι, τοὺς δ' ἄρχοντας περὶ τούτου πρῶτον εἰσάγειν, λέγειν δὲ πρότερον τὸν παραγραψάμενον, ὀπίτερος δ' ἂν ἠττηθῆ, τὴν ἐπωβελίαν ὀφείλειν, ἴν' οἱ τολμῶντες μνησικακεῖν μὴ μόνον ἐπιορκοῦντες ἐξελέγχοιντο μηδὲ τὴν παρὰ τῶν θεῶν τιμωρίαν ὑπομένοινεν ἀλλὰ καὶ παραχρῆμα ζημοῖντο. (1.38)).

Στα ρητορικά κείμενα της εποχής, που σώζονται, παρουσιάζεται με σαφήνεια η σημασία που δινόταν σε κάθε τύπο όρκου καθώς και τα κυριότερα είδη αυτού. Κεντρική θέση στη ζωή της αρχαίας Αθήνας

κατείχε ο όρκος των εφήβων : Λυκούργος, Λόγοι, Λόγος 1, Τμήμα 76
ύμιν γὰρ ἔστιν ὄρκος, ὃν ὀμνύουσι πάντες οἱ πολῖται, ἐπειδὴν εἰς
τὸ ληξιαρχικὸν γραμματεῖον ἐγγραφῶσι καὶ ἔφηβοι γένωνται,
μήτε τὰ ἱερὰ ὄπλα καταισχυνεῖν μήτε τὴν τάξιν λείψειν, ἀμυνεῖν
δὲ τῇ πατρίδι καὶ ἀμείνω παραδώσειν. (2.85) .

Ἡ βαρύτητα του όρκου κατά την πεποίθηση των αρχαίων είναι
ανάλογη αυτής των γραπτών νόμων .

Ανδοκίδης, Λόγοι, Λόγος 1, Τμήμα

ἤκουσι δὲ νυνὶ ἀκροασόμενοι ἀμφότεροι, οὐ τὴν αὐτὴν γνώμην
ἔχοντες ἀλλήλοις, ἀλλ' οἱ μὲν εἰσόμενοι εἰ χρὴ πιστεύειν τοῖς
νόμοις τοῖς κειμένοις καὶ τοῖς ὄρκοις οὓς ὠμόσατε ἀλλήλοις, οἱ δὲ
ἀποπειρώμενοι τῆς ὑμετέρας γνώμης, εἰ αὐτοῖς ἐξέσται ἀδεῶς
συκοφαντεῖν καὶ γράφεσθαι, τοὺς δὲ ἐνδεικνύναι, τοὺς δὲ
ἀπάγειν. (4.01) . Πέραν των συνθηκών που συνομολογούνταν μεταξύ
των πόλεων – κρατῶν ανταλλάσσονταν και όρκοι που είχαν τόσο
δεσμευτική αυταξία όσο και κυρωτικό χαρακτήρα των συνθηκών.

Δημοσθένης, Λόγοι 41-50, Λόγος 48, Τμήμα 9

καὶ μετὰ ταῦτα συνθήκας ἐγράψαμεν πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς περὶ
ἀπάντων, καὶ ὄρκους ἰσχυροὺς ὠμόσαμεν ἀλλήλοις, ἧ μὴν τὰ τε
ὑπάρχοντα φανερὰ ὄντα καλῶς καὶ δικαίως διαιρησέσθαι καὶ μηδ'
ὄτιοῦν πλεονεκτήσειν τὸν ἕτερον τοῦ ἑτέρου ὧν κατέλιπεν
Κόμων, καὶ τᾶλλα πάντα κοινῇ ζητήσειν, καὶ πράξειν μετ'
ἀλλήλων βουλευόμενοι ὅ τι ἂν ἀεὶ δέη. (1.99)

Εξυπακούεται ότι προβλεπόταν όρκος και για τους Ηλιαστές , οι
ποῖοι μάλιστα ορκίζονταν σε τέσσερις διαφορετικές θεότητες ανάμεσα
στις οποίες συμπεριλαμβανόταν και ο Δίας .

Υπήρξαν όμως και όρκοι που δεν απευθύνονταν στα θεία ,
τουλάχιστον όχι αυτά που αναγνώριζε η πλειοψηφία των πολιτών.
Έτσι, οι Πυθαγόρειοι ορκίζονταν στον αριθμό 10 (τετρακτύς), καθώς
τον θεωρούσαν ως τον τελειότερο και απαρχή της κοσμογονίας . Στα
χρόνια που έζησε ο Σωκράτης το θρησκευτικό αίσθημα της κοινωνίας
είχε αρχίσει να μεταστρέφεται και αντιλαμβανόταν την επίκληση προς
τα θεία ως βλασφημία όταν πραγματοποιείτο με τη μορφή όρκου. Με
αυτό το σκεπτικό οι υποστηρικτές της προαναφερθείσας θεωρίας
επικαλούντο αγαπητά αντικείμενα ή ακόμη και μέρη του σώματος .

Σε κάθε περίπτωση, η έντονη θρησκευτική συνείδηση

αντανακλούσε στην πεποίθηση ότι οποιαδήποτε παραβίαση δοθέντος όρκου συνεπαγόταν και άμεση τιμωρία από τους θεούς . Αν και η επιορκία δεν τιμωρείτο από το κράτος , με την πάροδο των ετών δημιουργήθηκαν προτάσεις για υλικές καταρχήν κυρώσεις των επίορκων.

Ισοκράτης, Λόγοι και Γράμματα (επ. George Norlin)

ἐπειδὴ γὰρ ἐκ Πειραιέως κατελθόντες ἐνίους ἑωρᾶτε τῶν πολιτῶν συκοφαντεῖν ὠρμημένους καὶ τὰς συνθήκας λύειν ἐπιχειροῦντας, βουλόμενοι τούτους τε παῦσαι καὶ τοῖς ἄλλοις ἐπιδειῖξαι ὅτι οὐκ ἀναγκασθέντες ἐποιήσασθ' αὐτὰς ἀλλ' ἡγούμενοι τῇ πόλει συμφέρειν, εἰπόντος Ἀρχίνου νόμον ἔθεσθε, ἂν τις δικάζεται παρὰ τοὺς ὅρκους, ἐξεῖναι τῷ φεύγοντι παραγράψασθαι, τοὺς δ' ἄρχοντας περὶ τούτου πρῶτον εἰσάγειν, λέγειν δὲ πρότερον τὸν παραγραψάμενον, ὀπότερος δ' ἂν ἠττηθῆ, τὴν ἐπωβελίαν ὀφείλειν, ἴν' οἱ τολμῶντες μνησικακεῖν μὴ μόνον ἐπιορκοῦντες ἐξελέγχοιντο μηδὲ τὴν παρὰ τῶν θεῶν τιμωρίαν ὑπομένοινεν ἀλλὰ καὶ παραχορῆμα ζημοῖντο. (1.38)

Συμπερασματικά , η θέση του όρκου ως θεμελίου του δημοκρατικού πολιτεύματος υπήρξε αδιαμφισβήτητη κατά την αρχαιότητα . Η συναίσθηση αυτή καταδεικνύεται με ιδιαίτερη έμφαση από το γεγονός ότι σε δικανικούς λόγους ρητόρων αντίθετων πολιτικών πεποιθήσεων υπάρχει ομοφωνία ως προς τη σπουδαιότητα του όρκου στην ισχύουσα πολιτειακή οργάνωση.

Δημοσθένης, Λόγοι 21-30, Λόγος 21, Τμήμα 177

τοῦτο γὰρ ἐστ' ὃ φυλάττειν ὑμᾶς δεῖ, τοὺς νόμους, τὸν ὅρκον: (1.47)

Λυκούργος, Λόγοι, Λόγος 1, Τμήμα 79

καὶ μὴν, ὧ ἄνδρες, καὶ τοῦθ' ὑμᾶς δεῖ μαθεῖν, ὅτι τὸ συνέχον τὴν δημοκρατίαν ὅρκος ἐστί. (3.48)

3) Βυζαντινοί χρόνοι : Εφαρμογή & τροποποιήσεις ρωμαϊκού δικαίου

Κατά τους βυζαντινούς χρόνους στον ελλαδικό χώρο διατηρήθηκε

σε εφαρμογή επί μακρό χρονικό διάστημα το ρωμαϊκό δίκαιο. Οι Ρωμαίοι μείωσαν σταδιακά τη χρήση του όρκου και η νομική του βαρύτητα (κυρίως από ηθικής σκοπιάς) περιορίστηκε. Η έντονη παρουσία της θρησκείας στο νομικό πλαίσιο ανέκαμψε με την καθιέρωση του χριστιανισμού ως επικρατούσας θρησκείας και την ολοένα και μεγαλύτερη ανάμιξη του κλήρου σε θέματα διοικητικής και δικαστικής φύσεως (περί τα τέλη του 9^{ου} αιώνα). Επί της ουσίας οι επίσκοποι μετά τον 6ο αιώνα κρίνουν υποθέσεις αστικού και ποινικού δικαίου, στις οποίες ενέχονται κληρικοί -και λαϊκοί αργότερον- ενώ παρεμβαίνουν στην πορεία της πολιτικής δικαιοσύνης μέσω του θεσμού του ασύλου. (Ashburner W. , “The farmer’s law” , Journal of Hellenic studies , Τεύχος 32) Από την άλλη πλευρά , η ανάμιξη της Πολιτείας στα εκκλησιαστικά ζητήματα μέσω νομοθετημάτων αναφορικά με την οργάνωση και τη λειτουργία της προξένησε επανειλημμένα προστριβές . Σε μεγάλο βαθμό μπορούν να αποδοθούν στην προσπάθεια του Κράτους να θέσει υπό έλεγχο την ισχύ της εκκλησίας η επίδραση της οποίας στο λαό αυξανόταν διαρκώς . Ιδιαίτερο μόνιμο της εποχής στην απόπειρα αλληλοεισχώρησης κάθε μιας των δύο δυνάμεων στη σφαίρα εξουσίας της άλλης αποτέλεσε η «συναλλήλια» , η εξισορρόπηση, δηλαδή, και η παράλληλη δράση των θεσμικών τους πλαισίων.

4) Ίδρυση σύγχρονου ελληνικού κράτους & σημεία σύζευξης αυτού με την ευρύτερη εκκλησιαστική πραγματικότητα

Κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας στον ελλαδικό χώρο, οι χριστιανοί (όπως και οι λοιποί αλλόθρησκοι) είχαν την δυνατότητα να ζουν ως αυτοδοικόμενοι μέσα στις μουσουλμανικές κοινωνίες και να εξασκούν τη θρησκευτική τους πρακτική. Τα Συντάγματα που συντάχθηκαν από το 1821 και μετά όριζαν ως επικρατούσα θρησκεία τη Χριστιανική Ορθόδοξη αναγνωρίζοντας ταυτοχρόνα το δικαίωμα άσκησης κάθε άλλης γνωστής θρησκείας . Σαφείς διατάξεις περί της ανεξαρτησίας της «Ορθοδόξου Εκκλησίας της Ελλάδος» συναντάμε στο Σύνταγμα του 1844. Τα ακόλουθα Συντάγματα (1864, 1911, 1925, 1927) δεν παρουσιάζουν αξιόλογες διαφοροποιήσεις ως προς αυτές . Το ίδιο συνέβη και με τα

Συντάγματα της περιόδου της δικτατορίας (1968, 1973), αλλά με ειδικότερους νόμους ασκήθηκαν έντονες παρεμβάσεις στα διοικητικά της Εκκλησίας . Η μεταπολίτευση σήμανε την επαναφορά προγενέστερων συνταγματικών ρυθμίσεων μέχρι και την απόπειρα διαχωρισμού Κράτους και Εκκλησίας , η οποία πραγματοποιήθηκε σε περιορισμένο βαθμό.

Γ. Η ενσωμάτωση του όρκου στη σύγχρονη έννομη τάξη

1) Γενική θεώρηση

Οι δύο βασικές μορφές με τις οποίες παρουσιάζεται ο όρκος στη σύγχρονη ελληνική νομοθεσία είναι : ο υποσχητικός και ο βεβαιωτικός . Η πρώτη μορφή του αναφέρεται σε δέσμευση για την τήρηση συγκεκριμένων υποχρεώσεων που αναλαμβάνει ένα πρόσωπο παράλληλα με την ανάληψη κάποιας δημόσιας υπηρεσίας ή αξιώματος . Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι περιπτώσεις των άρθρων 33 παρ. 2 (όρκος Προέδρου της Δημοκρατίας) και 59 του Συντάγματος (βουλευτικός όρκος). Ο δεύτερος τύπος όρκου είναι ο βεβαιωτικός . Ο όρκος αυτός δίνεται κατά την εκτέλεση καθηκόντων μαρτυρίας , κατά κύριο λόγο, και το καθήκον αληθείας των λεγομένων αυτού που ορκίζεται συνδέεται με την επίκληση μιας θείας δύναμης (θρησκευτικός) ή της τιμής και της αξιοπρέπειας του ορκιζομένου (πολιτικός) . Χαρακτηριστικό παράδειγμα της μορφής αυτής ο όρκος του άρθρου 408 ΚΠολΔ. {βλέπε αναλυτικά Δημητρο Συνταγματικά δικαιώματα, ειδικό μέρος, παραδόσεις συνταγματικού δικαίου, τόμος III, ημίτομος Β', Αθήνα 2005, σελ.136.}

***{Πολιτικός όρκος:** Πολιτικός όρκος είναι η με την επίκληση της τιμής και της συνείδησης πραγματοποιούμενη διαβεβαίωση. βλέπε Δημητρόπουλος Συνταγματικά δικαιώματα, ειδικό μέρος, παραδόσεις συνταγματικού δικαίου, τόμος III, ημίτομος Β', Αθήνα 2005, σελ. 136.*

Μη θρησκευτικές επικλήσεις υπάρχουν διάφορες (πχ η υγεία του ορκιζόμενου ή της οικογένειας του κλπ) έχει πάντως επικρατήσει και έχει υιοθετηθεί από τον νομοθέτη η επίκληση της τιμής και της συνείδησης.

Γίνεται αποδεκτό ότι ο όρκος συνδέεται με την γενικότερη συνείδηση του ατόμου την ηθική του υπόσταση και τις ηθικές του αναστολές, τον αυτοσεβασμό του ατόμου. σελ.136

Για τον λόγο αυτό επικράτησε ο συγκεκριμένος τύπος πολιτικού όρκου, Ζήτημα πολιτικού όρκου γεννάται α) για όσους δεν πιστεύουν σε καμιά θρησκεία β) για όσους πιστεύουν σε θρησκεία που απαγορεύει τον όρκο και γ) για όσους δεν θέλουν να φανερώσουν το θρησκευτικό τους φρόνημα, ανεξάρτητα από το περιεχόμενό του, Όσον αφορά τις δύο πρώτες περιπτώσεις ορίζεται στην κοινή νομοθεσία ότι είναι δυνατή η δόση του πολιτικού όρκου 15. Στις περιπτώσεις αυτές ο πολιτικός όρκος διαπλάσσεται από τον κοινό νομοθέτη ως υποκατάστατο του θρησκευτικού. Όπως έχει η διατύπωση της διάταξης φαίνεται να συνάγεται, ότι αν ο μάρτυρας δεν προβεί σε δήλωση αθείας η θρησκευτικής απαγόρευσης όρκου, δεν μπορεί να ορκιστεί στην τιμή και στην συνείδησή του. Η ερμηνεία πάντως αυτή δεν είναι σύμφωνη προς το Σύνταγμα, καθόσον στην ελευθερία της θρησκείας ανήκει όχι μόνον η δήλωση αλλά και η μη δήλωση των θρησκευτικών πεποιθήσεων. Είναι επομένως ορθότερο να γίνει δεκτό, ότι και χωρίς τις παραπάνω δηλώσεις είναι δυνατή η δόση του πολιτικού όρκου. Ο ορκιζόμενος μπορεί να αρνηθεί τον θρησκευτικό όρκο, δεν μπορεί όμως να αρνηθεί τον πολιτικό. Η συνταγματική διάταξη του άρθρου 13 παρ. 5 καθιστά δυνατή την μέσω του κοινού νομοθέτη επιβολή όρκου και δεν έχει πάντως την έννοια, ότι είναι δυνατή η επιβολή όρκου ανεξάρτητα από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του ορκιζόμενου. Αντίθετα οφείλει ο κοινός νομοθέτης να λαμβάνει υπόψη τις θρησκευτικές πεποιθήσεις κατά τον καθορισμό του τύπου του όρκου. Ζήτημα πάντως γεννάται, όταν η θρησκεία απαγορεύει τον όρκο. Στις περιπτώσεις αυτές υπερισχύει η διάταξη του άρθρου 13 παρ. 4, με την έννοια ότι είναι δυνατή η θρησκευτική απαγόρευση του θρησκευτικού, ό)(J όμως και του πολιτικού όρκου.-

βλέπε αναλυτικά Δημητρο Συνταγματικά δικαιώματα, ειδικό μέρος, παραδόσεις συνταγματικού δικαίου, τόμος III, ημίτομος Β', Αθήνα 2005, σελ. 137.}

2) Ο όρκος στον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας

Στο πλαίσιο του ΚΠολΔ ο όρκος συναντάται σε σειρά άρθρων (Συγκεκριμένα στα άρθρα 270-3, 385, 408, 417, 530, 861-5, 941-2, 952). Το πλέον ενδιαφέρον προς ανάλυση είναι το άρθρο 408 με το οποίο

ορίζεται η δυνατότητα (με το Ν.2915/2001 που τέθηκε σε ισχύ από 1/1/2002) επιλογής μεταξύ θρησκευτικού και πολιτικού όρκου. Η ρύθμιση αυτή έδωσε καίρια λύση σε ένα πρόβλημα που ταλάνιζε επί σειρά ετών την ελληνική νομοθεσία καθώς η έλλειψη αυτής της δυνατότητας κατά το παρελθόν για όσους δεν ήταν άθεοι ή η θρησκεία τους δεν επέτρεπε τον όρκο αποτελούσε μια καταφανή παράβαση των συνταγματικά κατοχυρωμένων ατομικών δικαιωμάτων της ισότητας και του σεβασμού στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια .

3) Ο όρκος στον Ποινικό Κώδικα

Οι σχετικές ρυθμίσεις (218-220) του ΚΠΔ ακολουθούν μια πιο ανελαστική γραμμή. Η δυνατότητα επιλογής μεταξύ του τύπου του όρκου παραμένει στα χνάρια της προγενέστερης μορφής του ΚΠολΔ. Τουτέστιν, η δυνατότητα αυτή παρέχεται μόνο σε όσους είναι άθεοι ή η θρησκεία τους δεν επιτρέπει θρησκευτικό όρκο. Η απόφαση του Πλημμελειοδικείου Μυτιλήνης να μην καταλογίσει ως αξιόποινη πράξη την επίμονη άρνηση του μάρτυρα να δώσει τον όρκο του 218ΚΠΔ είναι ενδεικτική της έμφασης που δίνεται στην προαναφερθείσα διαζευκτικότητα. {Συ Πλη Μυτ, Αρ Απ64, 1997}

4) Ο όρκος στον Υπαλληλικό Κώδικα

Στο άρθρο 18§2 ΥΚ ορίζεται ότι η αποδοχή της υπαλληλικής σχέσης δηλώνεται με ορκομωσία και δίδονται αντίστοιχα οι όρκοι του άρθρου 19, ενώπιον του οργάνου που έχει εκδώσει την πράξη διορισμού ή του οργάνου που ορίζεται στο έγγραφο της κοινοποίησης. α) ο όρκος έχει ως εξής: "ορκίζομαι να φυλάττω πίστη στην πατρίδα, υπακοή στο Σύνταγμα και τους νόμους και να εκπληρώνω τιμίως και ευσυνειδήτως τα καθήκοντά μου", β) ο όρκος αλλοδαπών έχει ως εξής: "ορκίζομαι να φυλάττω πίστη στην Ελλάδα, υπακοή στο Σύνταγμα και τους νόμους και να εκπληρώνω τιμίως και ευσυνειδήτως τα καθήκοντά μου", γ) όσοι δηλώνουν ότι δεν πρεσβεύουν καμία θρησκεία ή πρεσβεύουν θρησκεία που δεν επιτρέπει όρκο, παρέχουν αντί όρκου, την ακόλουθη βεβαίωση: "δηλώνω επικαλούμενος την τιμή και τη συνείδησή μου, ότι θα φυλάττω πίστη στην Ελλάδα, υπακοή στο Σύνταγμα και τους νόμους και ότι θα εκπληρώνω τιμίως και ευσυνειδήτως τα καθήκοντά μου",

5) Ο όρκος στην ΕΣΔΑ

Άρθρο 9 ΕΣΔΑ §1 παν πρόσωπον δικαιούται εις την ελευθερίαν σκέψεως, συνειδήσεως και θρησκείας, το δικαίωμα τούτο επάγεται την ελευθερίαν αλλαγής θρησκείας ή πεποιθήσεων, ως και την ελευθερίαν εκδηλώσεως της θρησκείας ή των πεποιθήσεων μεμονωμένως, ή συλλογικώς, δημόσια ή κατ' ιδίαν, δια της λατρείας, της παιδείας και της ασκήσεως των θρησκευτικών καθηκόντων και τελετουργιών. Στην εν λόγω σύμβαση άλλωστε στηρίχθηκε και το αιτιολογικό της απόφασης {Μι Ορ Εφ αθήνα 2004, ΑρΑπ 337} που απάλλαξε τον κατηγορούμενο από το έγκλημα της επίμονης άρνησης μαρτυρικού όρκου του 218ΚΠΔ.

Δ. Ατομικά δικαιώματα & Συνταγματικές αρχές σε άμεση σχέση με τον όρκο

1) Υποχρεωτικός χαρακτήρας ορκοδοσίας

Από τα ανωτέρω καθίσταται σαφής η υποχρεωτικότητα της ορκοδοσίας στους κοινούς νόμους. Επειδή όμως, στα πλαίσια του κράτους δικαίου ο νομοθέτης έχει μεν νομοθετική αρμοδιότητα, αλλά όχι τη νομική δυνατότητα να θεσπίζει διατάξεις αντίθετες με το Σύνταγμα, πρέπει να εξετάσουμε τη συμφωνία ή μη των προαναφερθέντων διατάξεων με τις σημαντικότερες συνταγματικές αρχές, την καταστατική αρχή της ανθρώπινης αξίας, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 2§1 του Συντάγματος και τις αρχές που την συμπροσδιορίζουν, την ελευθερία και την ισότητα.

2) Ανθρώπινη αξία

Η υποχρέωση σεβασμού της ανθρώπινης αξίας από τα πολιτειακά όργανα, είναι αρνητική και αναλύεται στην υποχρέωση α. των εκτελεστικών οργάνων να μην παραβιάζουν την ανθρώπινη αξία κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, β. του νομοθέτη να λαμβάνει μέτρα που να μη θίγουν την ανθρώπινη αξία και να άρει διατάξεις νόμων αντίθετων με αυτή και γ. της δικαστικής εξουσίας να μην εφαρμόζει νόμο με περιεχόμενο αντίθετο προς την ανθρώπινη αξία, είτε αυτός είναι δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου.

Όπως το Σύνταγμα στο άρθρο 93§4 δεν διακρίνει μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου έτσι και ο δικαστής υποχρεούται να μην κάνει αυτή τη

διάκριση

Η υποχρέωση προστασίας της ανθρώπινης αξίας, είναι θετική υποχρέωση για τη λήψη των αναγκαίων μέτρων προς την κατεύθυνση της προστασίας του ανθρώπου έναντι προσβολών από το κράτος ή από ιδιώτες και αναλύεται στην υποχρέωση

α. των εκτελεστικών οργάνων να εξασφαλίζουν την ανεμπόδιστη άσκηση των δικαιωμάτων

β. του νομοθέτη να λαμβάνει μέτρα που θα ολοκληρώνουν την προστασία των ανθρώπων από προσβολές προερχόμενες τόσο από την κρατική εξουσία όσο και από τους ιδιώτες και γ. της δικαστικής εξουσίας να προστατεύει την ανθρώπινη αξία και τις εξειδικεύσεις της χωρίς να ξεετάζει αν παραβιάζονται από κρατική ή ιδιωτική εξουσία.

*{Δημητρόπουλος Αν., τα αμυντικά δικαιώματα του ανθρώπου και η μεταβολή της έννομης τάξης, Αντ.Ν.Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1981.σελ.125 - 126}.

Προσβολές τις ανθρώπινης αξίας τις οποίες οφείλει να αποτρέπει η κρατική εξουσία τόσο με αρνητικές όσο και με θετικές ενέργειες είναι οι προερχόμενες τόσο από κρατικά όργανα όσο και από τις εξωκρατικές δυνάμεις (ιδιώτες, κοινωνικές ομάδες και ξένα κράτη)

{Ράικος Αθ.Γ., Παραδόσεις Συνταγματικού δικαίου, (κατα το Σ του 1975), τ.β', τα θεμελιώδη δικαιώματα, 2η έκδοση, Αντ Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2002

σελ.306}

επιθετικές ενέργειες σε βάρος των θεμελιωδών δικαιωμάτων είτε αυτές εκδηλώνονται με ενέργεια είτε με παράλειψη.

Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 110§1Σ το 2§1 Σ ανήκει στις διατάξεις του Σ που δεν υπόκεινται σε αναθεώρηση και σε αυτές που δεν μπορούν να ανασταλούν κατά το άρθρο 48§1Σ διατάξεις που τονίζουν το χαρακτήρα της διάταξης αυτής ως καταστατικής της έννομης τάξης.

Όσον αφορά το ζήτημα του όρκου η επιταγή του νομοθέτη προς υποχρεωτική ορκοδοσία αποτελεί ταπείνωση της ανθρώπινης αξίας. Η αντιμετώπιση του πολίτη ως δυνάμει ψευδολόγου και η υποχρέωση αυτού να δώσει εχέγγυα της ειλικρίνειας του είναι βάνανυση καταφρόνηση του προσώπου του κάθε ανθρώπου. [βλ. ενδεικτικά τη μελέτη του Κ.Δεσποτόπουλου, Περί όρκου στο περιοδικό Νέον δίκαιον 18, 1962.]

Έτσι ο άνθρωπος φτάνει στο σημείο να υποβιβάζεται σε απλό μέσο για την εξακρίβωση της αλήθειας, [Ε.Κρουσταλάκης, όπ.π. σελ.11, Α.Μάνεσης, Ατομικές ελευθερίες, 1979, σελ.108]

ένα αντικείμενο με αμφισβητούμενη προσωπικότητα και διάτρητη αξιοπιστία που χρειάζεται τη δαμόκλειο σπάθη της ηθικοθρησκευτικής

απαξίας προκειμένου να επιτελέσει το πολιτικό του καθήκον. [περί αυτού του γεγονότος ο Κ.Δεσποτόπουλος, περί όρκου, Νέον Δίκαιον 18, 1962, σελ.531 σημειώνει: εξ άλλου δεν παύει η χρήση του όρκου να είναι μειωτική της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ως αξίωση της πολιτικής εξουσίας, καθό ενέχουσα οπωσδήποτε δυσπιστίαν αυτής προς την αξιοπιστία αυτού ανωμότου.]

Με την αρχή του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας συνδέεται άμεσα και η διάταξη του άρθρου 7§2 Σ, με την οποία ορίζεται ότι "... η άσκηση ψυχολογικής βίας, καθώς και κάθε άλλη προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας απαγορεύονται και τιμωρούνται , όπως νόμος ορίζει". Στην έννοια της ψυχολογικής βίας, μπορούμε να εντάξουμε και την υποχρεωτική ορκοδοσία σε τουλάχιστον σε κάποιες ακραίες περιπτώσεις σύγκρουσης καθηκόντων

[π.χ. απόφαση Δεσποτόπουλου σύγκρουση δέχτηκε και το δικαστήριο] ο σεβασμός αυτός απαιτεί ο κάθε άνθρωπος να τυγχάνει μεταχείρισης που αρμόζει σε προσωπικότητα ελεύθερη να αποφασίζει και να πράττει αυτόβουλα και να μην υφίσταται συμπεριφορές και πρακτικές που τον υποτιμούν και τον μεταχειρίζονται ως μέσο για την επίτευξη ενός συγκεκριμένου σκοπού μεταβάλλοντάς τον σε αντικείμενο.

Πρέπει να γίνει δεκτό ότι η υποχρεωτική επιβολή όρκου προσβάλλει εκτός από την αξιοπρέπεια του ανθρώπου και το δικαίωμα στην ψυχική του υγεία, γιατί η πολιτεία φαίνεται να δυσπιστεί εκ των προτέρων απέναντι σ'αυτόν, προκαλεί στο άτομο την αίσθηση ότι υφίσταται βία στη συνείδησή του. Επιβάλλοντας υποχρεωτικό θρησκευτικό όρκο τον εξαναγκάζει ψυχικά με την απειλή τιμωρίας, θείας και κοσμικής.

{βλέπε αναλυτικά Δημητρόπουλος , Συνταγματικά δικαιώματα, ειδικό μέρος, παραδόσεις συνταγματικού δικαίου, τόμος III, ημίτομος Β', Αθήνα 2005, σελ. 65}.

2) Ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης

Επιπρόσθετα , στην προσπάθεια προσδιορισμού της αξίας μπορούν να μας βοηθήσουν οι άλλες δύο θεμελιώδεις αρχές της έννομης τάξης, η ισότητα (4§1 και §2Σ) και η ελευθερία *5§1 και §2). Η ισότητα είναι δυνατή μέχρι του σημείου που δεν καταλήγει να θίγει την ανθρώπινη αξία αρνούμενη τη διαφορετικότητα και τη μοναδικότητα κάθε ανθρώπου. Η ελευθερία κάθε ανθρώπου εκτείνεται μέχρι του σημείου που δεν παραβιάζει την ελευθερία

του άλλου, δηλαδή τα δικαιώματα του άλλου και τελεί σε άμεση σχέση με την ανθρώπινη αξία, που είναι το μητρικό δικαίωμα όλων των άλλων δικαιωμάτων. Σεβόμενοι την ελευθερία του άλλου σημαίνει ότι αναγνωρίζουμε σε αυτόν την ανθρώπινη αξία του.

Δύσκολα θα μπορούσε κανείς να αρνηθεί τη διαπλοκή μεταξύ του όρκου και του θρησκευτικού στοιχείου. Με την υποχρέωση επαγωγής του θρησκευτικού όρκου είχε διαπλαστεί τα παλαιότερα χρόνια η μαρτυρία και η ανάληψη οποιασδήποτε υπηρεσίας. Η θέση του θείου ως εγγυητή ήταν ένας επιπρόσθετος λόγος για την απόδοση μεγαλύτερης αξιοπιστίας στα λεχθέντα από τον υπόχρεο σε ορκοδοσία.

Με την ανάπτυξη και κατοχύρωση των συνταγματικών δικαιωμάτων και ειδικότερα αυτού της θρησκευτικής ελευθερίας έχει αρχίσει να γίνεται δεκτό το δικαίωμα όσων είναι άθρησκοι ή η θρησκεία τους δεν επιτρέπει τον όρκο, να μην δίδουν θρησκευτικό όρκο, αλλά διαβεβαίωση στην τιμή και τη συνείδησή τους. Παρόλα αυτά το πρόβλημα παραμένει για τις περιπτώσεις εκείνες όπου υπάρχει υποχρέωση προς δόση χριστιανικού όρκου. Βέβαια, έχουν γίνει νομοθετικές αλλαγές, όπως αυτή του ΚΠολΔ, που επιτρέπουν στον ορκισθέντα να ορκισθεί κατά τον τρόπο που επιθυμεί, όμως το πρόβλημα παραμένει στον ΚΠΔ και αλλού.

Το πρόβλημα αυτό εντείνεται από την εντύπωση που υπάρχει διάχυτη ότι η χριστιανική θρησκεία επιτρέπει τον όρκο. [ως συνέχεια των παραπάνω έχει διατυπωθεί η άποψη ότι έχει θεσπισθεί ως υποχρεωτικός ο χριστιανικός όρκος, ακριβώς και μόνο επειδή έχει επικρατήσει η λανθασμένη αυτή αντίληψη ότι δηλαδή επιτρέπεται η ορκοδοσία, βιβλιογραφία ΛΕΙΠΕΙ]

Έχει υποστηριχθεί ότι σε μια τέτοια περίπτωση θα πρέπει ο υπόχρεος να δώσει όρκο να αποδεικνύει ότι η θρησκεία του τον απαγορεύει [Α.Μαρίνος, Η θρησκευτική ελευθερία, 1972, σελ.252.] ή εν πάσει περιπτώσει να αφήνεται η κρίση περί αυτού στην εκάστοτε θρησκευτική ηγεσία. Όμως κάτι τέτοιο δεν είναι δυνατό να γίνει δεκτό, καθώς η ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης δεν μπορεί να αφεθεί έρμαιο στην δικαστική κρίση ακόμα και με τη σύμφωνη γνώμη της θρησκευτικής αρχής. [βλ. Κ.Μπέη, Δ 11, 1980, σελ.31, ο οποίος αναφέρει χαρακτηριστικά "δεν είναι άραγε συνειδησιακό πρόβλημα δικό μου να πιστεύω όπως θέλω εγώ, με όποιες δοξασίες, σχίσματα ή αιρέσεις θέλω;"] Δικαστική κρίση επί αυτού του θέματος δεν είναι δυνατόν να θεωρηθεί επιτρεπτή. Αυτό οφείλεται στο ότι ακόμα και εσφαλμένη να είναι η άποψη του υποχρέου σε ορκοδοσία, η παρόλα αυτά επιβολή συγκεκριμένης ερμηνείας θα συνιστούσε άτυπο "προσηλυτισμό" Γ.Αρβανίτης, Σχόλιο στην Πλημ.Θεσσαλονίκης 23161/1978, ποινικά χρονικά ΚΘ', 1978, σελ.181.] αφού θα είχε ως

αποτέλεσμα τη de facto εισβολή στα άδυτα της θρησκευτικής ελευθερίας. Το άρθρο 13§4Σ αντίθετα από ότι κανείς νομίζει δεν κατοχυρώνει την υποχρέωση προς ορκοδοσία. Αυτό οφείλεται στο ότι ο θρησκευτικός όρκος αποτελεί ουσιαστικά θρησκευτικό εξαναγκασμό και όχι πολιτική υποχρέωση [Ε.Κρουσταλάκης, Η υποχρέωση ορκοδοσίας εκείνων που πρεσβεύουν τη χριστιανική θρησκεία, ιδίως μετά το σύνταγμα του 1975, Δ 11, σελ.19, Α.Μαρίνος, Η θρησκευτική ελευθερία, 1972, σελ.253.] γιατί η ορκοδοσία κατά το χριστιανικό τυπικό αφορά αυτή και μόνο τη θρησκευτική συνείδηση. Αντίθετα το πολιτικό καθήκον της αληθούς κατάθεσης ή αυτό της ανάληψης κάποιας υποχρέωσης σε καμία περίπτωση δεν παραβλάπεται με την αποφυγή δόσης θρησκευτικού όρκου και αντικατάστασης αυτού με διαβεβαίωση στην τιμή και τη συνείδηση.

Η ερμηνεία αυτή έχει γίνει δεκτή και από τη νομολογία. Το ΣτΕ με την απόφαση 2601/1998 αποφάσισε ότι ένεκα της θρησκευτικής ελευθερίας, που προκύπτει τόσο από το άρθρο 13§1 Σ όσο και από το άρθρο 9 ΕΣΔΑ μπορεί ο υπόχρεος να δώσει διαβεβαίωση αντι για θρησκευτικό όρκο, ισότιμο με αυτόν, ακόμα και χωρίς να προβλέπεται η δυνατότητα αυτή στη διάταξη του νόμου.

Επίσης στο πλαίσιο του ποινικού δικονομικού δικαίου η απόφαση του Πλημ. Θεσσαλονίκης με αριθμό 23161/1978 αθώωσε κατηγορούμενο ο οποίος είχε αρνηθεί να δώσει θρησκευτικό όρκο. Το σκεπτικό της απόφασης είναι ότι το άρθρο 218 ΚΠΔ [Άρθρο 218§1ΚΠΔ "κάθε μάρτυρας οφείλει, πριν εξεταστεί στο ακροατήριο, να ορκιστεί δημόσια, θέτοντας το δεξί του χέρι στο ιερό Ευαγγέλιο, τον εξής όρκο: "Ορκίζομαι στο Θεό να πω με ευσυνειδησία όλη την αλήθεια και μόνο την αλήθεια, χωρίς να προσθέσω ούτε να αποκρύψω τίποτε". Αν δεν τηρηθεί η διάταξη αυτή, η διαδικασία είναι άκυρη".] ορίζει απλώς τον τύπο του όρκου για τους επιθυμούντες να ορκιστούν κατά το χριστιανικό τυπικό και ότι σε καμία περίπτωση δεν θεσπίζει υποχρέωση για τους χριστιανούς που δεν επιθυμούν να δώσουν τέτοιο όρκο. Αντίθετη ερμηνεία της διάταξης κατά την ίδια απόφαση πάντα, θα ήταν αντίθετη με το 13§1 Σ.

Σε μια άλλη απόφαση αυτή του Εφετείου Αθηνών 3796/1979, κατά την οποία ο καθηγητής φιλοσοφίας του Παντείου Πανεπιστημίου Κ.Δεσποτόπουλος είχε αρνηθεί να δώσει θρησκευτικό όρκο, το δικαστήριο αποφάσισε την απαλλαγή του κατηγορούμενου λόγω συγκρούσεως καθηκόντων [Ο καθηγητής Κ.Δεσποτόπουλος είχε ασχοληθεί επί μακρόν στο παρελθόν με το θέμα του όρκου, λαμβάνοντας αυτό υπόψη το δικαστήριο ανέπτυξε την εξής σκέψη: "η εν συγκρούσει ενός εννόμου καθήκοντος και ενός ηθικοκοινωνικού καθήκοντος μη προστατεύοντας το εν τη συγκεκριμένη περιπτώσει πολυτιμότερον αγαθόν, εκπλήρωση του

ηθικοκοινωνικού καθήκοντος, δεν αποκλείει το άδικο της πράξεως, αλλά ενδεχομένως τον καταλογισμόν, λόγω της ψυχικής πίεσεως, υφ'ην τελεί ο δράστης, ευρισκόμενος εν ηθική αδυναμία περί του πρακτέου".]

3) Ισότητα

Κατά το άρθρο 4§1Σ "οι έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου". Η διάταξη αυτή καθιερώνει όχι μόνο την ισότητα ενώπιον του νόμου, αλλά και την ισότητα του ίδιου του νόμου. Ο νομοθέτης δηλαδή είναι υποχρεωμένος από την αρχή αυτή να ρυθμίζει όμοια τα όμοια και ανόμοια τα ανόμοια.[Π.Δαγτόγλου, όπ.π.σελ.1038, Α.Σβώλος-Γ.Βλάχος, όπ.π. σελ. 187, Α.Μάνεσης, Η συνταγματική αρχή της ισότητας και η εφαρμογή αυτής υπό των δικαστηρίων, ΕΕΝ 25, 1958, σελ.445.]

Επίσης, από την διάταξη αυτή σε συνδυασμό με την 13§1και §2Σ προκύπτει η απαγόρευση των διακρίσεων λόγω θρησκείας και το δικαίωμα της θρησκευτικής ισότητας, δηλαδή της απαγόρευσης της άνισης μεταχείρισης μεμονωμένων ατόμων ή ομάδων με θρησκευτικά κριτήρια. Σε καμία περίπτωση η θρησκεία δεν αποτελεί νόμιμο κριτήριο διαφοροποίησης και περιορισμό των δικαιωμάτων. Επομένως, η αρμοδιότητα της πολιτείας κατά το 13§5 Σ για επιβολή με νόμο όρκου σε συγκεκριμένη περίπτωση και ο καθορισμός του τύπου του δεν είναι απεριόριστη, ούτε εκτείνεται προς οποιαδήποτε κατεύθυνση, αντίθετα είναι υποχρεωμένη να θεσπίζει όρκο και τύπο όρκου, που να μην παραβιάζουν την αρχή της ισότητας. Το περιεχόμενο του όρκου, όπως είδαμε, είναι διαφορετικό ανάλογα με τη θρησκεία καθενός και την ιδιότητά του. Αυτό καταρχήν είναι σύμφωνο με τη νομική αρχή της ισότητας που αναφέρθηκε παραπάνω, καθώς φαίνεται να ρυθμίζει ανόμοια ανόμοιες περιπτώσεις. όταν, όμως, στην πράξη η διάταξη αυτή οδηγεί σε ιδιαίτερα σημαντικά συνειδησιακά προβλήματα και μάλιστα στους πιο ευσυνείδητους και ηθικούς πολίτες και ιδίως στους λειτουργούς των θρησκειών, αφού η διαβεβαίωση στην ιεροσύνη γι'αυτούς ουσιαστικά σημαίνει όρκο επί του μυστηρίου που τους κατέστησε λειτουργούς των ιερών μυστηρίων. [Γ.Πρίντζιπα, όπ.π. σελ.298.] Επομένως, η δυσμενής διάκριση σε βάρος συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων με ανεπτυγμένο θρησκευτικό αίσθημα έναντι άλλων ανθρώπων και η υποχρεωτική αποκάλυψη του θρησκευόμενου στο πλαίσιο της ορκοδοσίας είναι αντισυνταγματικές και επιχειρώντας μια σύμφωνη με το φιλελεύθερο και ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα του Συντάγματος ερμηνεία των διατάξεών του, το πραγματικό νόημα του άρθρου 13§5 Σ δεν μπορεί να είναι παρά η

εκούσια ορκοδοσία.

Ε. Ερμηνευτική ανάλυση Συνταγματικών ρυθμίσεων περί όρκου & Σύγχρονη προβληματική

1) Αρ 13 παρ 5 Σ : Θρησκευτική ελευθερία

{Σ Άρθρο 13:

1. η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη. Η απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις καθενός.

2. Κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη και τα σχετικά με τη λατρεία της τελούνται ανεμπόδιστα υπό την προστασία των νόμων. Η άσκηση της λατρείας δεν επιτρέπεται να προσβάλλει τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη. Ο προσηλυτισμός απαγορεύεται.

3. Οι λειτουργοί όλων των γνωστών θρησκειών υπόκεινται στην ίδια εποπτεία της Πολιτείας και τις ίδιες υποχρεώσεις απέναντί της, όπως και οι λειτουργοί της επικρατούσας θρησκείας.

4. Κανένας δεν μπορεί, εξαιτίας των θρησκευτικών του πεποιθήσεων, να απαλλαγεί από την εκπλήρωση των υποχρεώσεων προς το κράτος ή να αρνηθεί να συμμορφωθεί προς τους νόμους.

5. Κανένας όρκος δεν επιβάλλεται χωρίς νόμο, που ορίζει και τον τύπο του.} Ο όρκος κατά την κρατούσα γνώμη, μπορεί να επιβληθεί όχι μόνο με τυπικό νόμο, αλλά και με κανονιστική πράξη της διοίκησης [Α.Μαρίνος, Η θρησκευτική ελευθερία, 1972, σελ.251. Β.Καράκωστας, τα συνταγματικά θεμέλια της θρησκευτικής ελευθερίας και η δυνατότητα αναθεώρησης των σχετικών διατάξεων, σε : Η θρησκευτική ελευθερία, 1997, σελ.113.]

αρκεί να υπάρχει προς τούτο νομοθετική εξουσιοδότηση. Όμως η εξουσιοδότηση προς το νομοθέτη για να ρυθμίσει το ζήτημα του όρκου δεν μπορεί ασφαλώς να σημαίνει απεμπόληση δικαιωμάτων ήδη κατοχυρωμένων από το ίδιο το κείμενο του Συντάγματος, αλλά ότι αντίθετα οι ιδέες αυτές οφείλουν να καθοδηγήσουν τον κοινό νομοθέτη. Ως συνέχεια των ανωτέρω έχει θεωρηθεί ότι το άρθρο 13§5Σ δεν αποτελεί εξαίρεση και περιορισμό της θρησκευτικής ελευθερίας που θεσπίζει το 13§1Σ, αλλά ότι το 13§1 θα πρέπει να διαβάζεται ως περιορισμός στο δικαίωμα που χορηγεί το 13§5Σ. [Κ.Μπέης, Δ 11, 1980, σελ.32]

Ο όρκος που θεσπίζει ο νομοθέτης θα είναι σύμφωνος με το Σύνταγμα μόνο εφόσον επιτρέπει στο υποκείμενο να μη δίνει όρκο ο οποίος αντιστρατεύεται τα θρησκευτικά του πιστεύω. [Έτσι η ΣτΕ 2601/1998]

Υποχρέωση του νομοθέτη είναι να μη θεσπίζει ενιαίο τύπο όρκου ανεξάρτητα από τα θρησκευτικά πιστεύω του πολίτη τα οποία άλλωστε και προστατεύονται από το σύνταγμα. Αυτό οφείλεται στο ότι κατ' ουσίαν ο όρκος αναλύεται στο "επικλητικό" και στο "βεβαιωτικό" μέρος. [με το "βεβαιωτικό" μέρος ο πολίτης δίδει βεβαίωση περί της αλήθειας του όποιου γεγονότος καταθέτει, ενώ με το "επικλητικό" θέτει την βεβαίωσή του υπό την κρίση κάποιου παράγοντα ο οποίος στον θρησκευτικό όρκο είναι ο Θεός ενώ στη διαβεβαίωση η τιμή και η συνείδησή του

Ο νομοθέτης δεσμεύεται όσον αφορά στη βεβαίωση να την επιβάλλει, [βλ. άρθρο 218 ΚΠΔ "ορκίζομαι ... να πω την αλήθεια", άρθρο 33§2 Σ "ορκίζομαι ... να φυλάσσω το Σύνταγμα και τους νόμους, να μεριμνώ για την πιστή τους τήρηση, να υπερασπίζω την εθνική ανεξαρτησία και την ακεραιότητα της χώρας ... , άρθρο 59§4 Σ "ορκίζομαι να είμαι πιστός στην πατρίδα και το δημοκρατικό πολίτευμα ... και να εκπληρώνω ευσυνείδητα τα καθήκοντά μου", παρομοίως το άρθρο 19 του ΥΚ (υπαλληλικός κώδικας;) η οποία αποτελεί πολιτικό καθήκον, όμως αντίθετα στην επίκληση δεν μπορεί να επιβάλλει τον τύπο ο οποίος ενδεχόμενα θα προσβάλει την θρησκευτική συνείδηση του ορκισθέντος [Α.Δημητρόπουλος, Παραδόσεις συνταγματικού δικαίου, 2001, σελ.1022.] Αυτό συνεπάγεται ότι ο όρκος μπορεί να είναι διαζευκτικά είτε θρησκευτικός είτε και απλή διαβεβαίωση στην τιμή και τη συνείδηση. Εμμονή του νομοθέτη σε θρησκευτικό όρκο θα πλήγωνε ανεπανόρθωτα το συνταγματικό δικαίωμα της ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης και θα ήταν αντισυνταγματική. Κατά τον καθηγητή Α.Μάνεση η επιβολή θρησκευτικού όρκου θεωρείται επιβίωση μαγικής θεοδικίας, το Σύνταγμα επαφίεται μεν στον κοινό νομοθέτη, όμως και εκείνος θα πρέπει να σεβασθεί τις αρχές που θεσπίζονται στα άρθρα 2§1, 7§2, 13§1 [Α. Μάνεσης, Ατομικές ελευθερίες, 1979, σελ.257, Ε.Κρουσταλάκης, Η υποχρέωση ορκοδοσίας εκείνων που πρεσβεύουν τη χριστιανική θρησκεία, ιδίως μετά το Σύνταγμα του 1975, Δ. 11, 1980, σελ.21.]

Εκτός των ανωτέρω θα πρέπει να σημειωθεί ότι σε τιοιάτη περίπτωση, δηλαδή σε τέτοια κατά την οποία κάποιος έχει διακηρύξει την έλλειψη θρησκευτικής του συνείδησης και παρά ταύτα εξαναγκαστεί σε δόση θρησκευτικού όρκου, τότε η άρνησή του δεν θα συνιστά το ποινικό αδίκημα του άρθρου 225§2 εδ.β' ΠΚ. [άρθρο 225§2 εδ.β' ΠΚ: με την ίδια ποινή τιμωρείται (φυλάκιση μέχρι ενός έτους ή με χρηματική ποινή όποιος

εμφανίζεται ως μάρτυρας ενώπιον κάποιας αρχής και αρνείται επίμονα να δώσει τη μαρτυρία του ή τον όρκο της μαρτυρίας του.] Αυτό θα συμβαίνει διότι ουσιαστικά δεν θα πρόκειται περί αρνήσεως, αλλά για αδυναμία εφαρμογής των διατάξεων περί θρησκευτικού όρκου, γιατί αυτές προϋποθέτουν θρησκευτική συνείδηση η οποία όμως στη συγκεκριμένη περίπτωση θα λείπει. [Α.Σβώλος-Γ.Βλάχος, Το Σύνταγμα της Ελλάδας, τόμος Α, 1954, σελ.75.]

2) Αρ 33 παρ 2 Σ : Ορκωμοσία ΠτΔ

Προκειμένου να κατανοήσουμε πληρέστερα τη συνταγματική ρύθμιση ορκωμοσίας του Προέδρου της Δημοκρατίας, είναι σκόπιμο να μελετήσουμε μια προηγούμενη διάταξη. Συγκεκριμένα το άρθρο 31Σ ορίζει λοιπόν: "Πρόεδρος της Δημοκρατίας μπορεί να εκλεγεί όποιος είναι Έλληνας πολίτης πριν από πέντε τουλάχιστον έτη, έχει από πατέρα ή μητέρα ελληνική καταγωγή, έχει συμπληρώσει το τεσσαρακοστό έτος της ηλικίας του και έχει τη νόμιμη ικανότητα του εκλέγειν".

Ο όρκος του Προέδρου της Δημοκρατίας ορίζεται κατά τρόπο αυστηρώς περιοριστικό στο άρθρο 33§2Σ. Σύμφωνα με το άρθρο αυτό ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δίνει όρκο θρησκευτικό στο όνομα της Αγίας και Ομοουσίου και Αδιαιρέτου Τριάδας χωρίς να γίνεται καθόλου μνεία για άλλου τύπου όρκο ή έστω και για θρησκευτικό όμως διαφόρου δόγματος ή θρησκείας. Αξιωματικώς είναι ότι ως προϋπόθεση για το αξίωμα του Προέδρου της Δημοκρατίας δεν τίθεται πια η ιδιότητα του ορθόδοξου χριστιανού.

Συνεπεία αυτού είναι εύλογο να προκαλεί τουλάχιστον αμηχανία η διάταξη αυτή. Η προοπτική αλλόθρησκος Πρόεδρος της Δημοκρατίας να αναγκαστεί να δώσει όρκο χριστιανικό στο όνομα της Αγίας Τριάδας μόνο να πληγώσει μπορεί τον κορυφαίο θεσμό της Ελληνικής Δημοκρατίας όσο και αν αυτό φαίνεται για τη δεδομένη αυτή στιγμή απίθανο να συμβεί. Έτσι έχει διατυπωθεί η άποψη ότι ο συντακτικός νομοθέτης διατύπωσε τον όρκο με βάση τις περιπτώσεις που αποτελούν τον κανόνα, μη λαμβάνοντας υπόψη τις όχι πιθανές αλλά πάντως δυνατές εξαιρέσεις [Σ.Τρωιάνος, παραδόσεις εκκλησιαστικού δικαίου, 1982, σελ.56] μολονότι μια διατύπωση κατά το πρότυπο εκείνης της ορκωμοσίας των βουλευτών θα ήταν προτιμότερη. Αναλογικά συνεπώς θεωρούμε ότι και για τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, όπως και στην περίπτωση των βουλευτών, θα έπρεπε να ισχύσει η ευχέρεια να μπορεί να δώσει αυτός τον τύπο του όρκου που επιθυμεί, δικαίωμα που προκύπτει ευθέως από τα άρθρα 4 και 13§1Σ. [έτσι και ο Σ.Τρωιάνος,

Ελευθερία Θρησκευτικής Συνείδησης και Επικρατούσα Θρησκεία, Myriobiblos.gr, ο οποίος αναφέρει για το θέμα της ορκοδοσίας του Προέδρου της δημοκρατίας "δεν μπορεί να στηριχθεί σε ένα τέτοιο έμμεσο στοιχείο, όπως είναι το κείμενο του όρκου, μία βάνουση προσβολή του δικαιώματος της θρησκευτικής ισότητας".

Βέβαια, στην περίπτωση του Προέδρου της Δημοκρατίας είναι δύσκολο να παραγνωρισθεί η συμβολικότητα του θεσμού, όμως το γεγονός ότι σε σχέση με το Σύνταγμα του 1952 [βλ.Α.Μαρίνο, Η θρησκευτική ελευθερία, 1972, σελ.290, ο οποίος υπό προηγούμενο παρεμφερές με το Σύνταγμα του 1952 καθεστώσ θεωρούσε ότι "όσον αφορά το πρόσωπο του βασιλέως, τίθεται ουσιώδης περιορισμός εις την αρχήν της θρησκευτικής ελευθερίας. Ο περιορισμός ούτος επαρκή ευρίσκει δικαιολογίαν εις το γεγονός ότι το Ελληνικό Σύνταγμα αναγνωρίζει προνομιακή θέση εις το ορθόδοξο δόγμα, του οποίου προστάτης αναγορεύεται ο βασιλευς, όστις, πριν ή αναβή εις τον θρόνον ορκίζεται εις το όνομα της Αγίας και Ομοουσίου και Αδιαιρέτου Τριάδος, να προστατεύη την επικρατούσαν θρησκείαν των Ελλήνων".]

ο Πρόεδρος είναι απαλλαγμένος από την προστασία της επικρατούσας θρησκείας και ότι δεν είναι απαραίτητη η ιδιότητα του χριστιανού ορθόδοξου αποτελούν για μας επαρκή εχέγγυα για να θεμελιώσουμε την άποψη αυτή. [βλ.Δ.Τσάτσο, Συνταγματικό δίκαιο, τόμος Β, 1993, σελ.605. Σ. Τρωιάνος, Παραδόσεις εκκλησιαστικού δικαίου, 1982, σελ.56, ο οποίος έχει την άποψη ότι ακόμα και αν ο Συντακτικός νομοθέτης θέλησε με το άρθρο 33§2 να καθιερώσει την υποχρεωτική προέλευση του Προέδρου της Δημοκρατίας από τους οπαδούς της επικρατούσας θρησκείας η διάταξη αυτή θα ερχόταν σε αντίθεση με τα άρθρα 4 και 13§1 Σ και θα υποχωρούσε. Contra εν μέρει ο Ι.Κονιδάρης, Εγχειρίδιο εκκλησιαστικού δικαίου, 2000, σελ.51, ο οποίος θεωρεί ότι το άρθρο 33§2, αφού δεν υπάρχουν αντισυνταγματικές διατάξεις του συντάγματος, δεν μπορεί να υποχωρήσει έναντι των άρθρων 4 και 13§1 Σ. Όμως θεωρούμε ότι δεν πρόκειται για αποκλεισμό κάποιας Συνταγματικής διάταξης από μία άλλη, αλλά ουσιαστικά για ερμηνεία της πρώτης από τη δεύτερη. Βλ.επίσης Π.Δαγτόγλου, Συνταγματικό δίκαιο-Ατομικά δικαιώματα, 1991, σελ.374, ο οποίος δέχεται περιορισμό της θρησκευτικής ελευθερίας όπου προβλέπεται από το Σύνταγμα όπως στην περίπτωση του Προέδρου της Δημοκρατίας ο οποίος πρέπει να είναι χριστιανός, όχι όμως κατ'ανάγκη και ορθόδοξος.]

Σε διαφορετική περίπτωση πιστεύουμε ότι ο θρησκευτικός όρκος θα διακύβευε ολόκληρο το σύστημα αξιών που απολαμβάνουμε σήμερα. Η ύψωση φραγμών στην ισότιμη συμμετοχή στα κοινά και η εξάρτησή τους από τις όποιες θρησκευτικές και ιδεολογικές πεποιθήσεις του καθενός αποτελεί μια οπισθοδρόμηση η οποία αν γίνει δεκτή θα έθετε σε κίνδυνο

όλες τις κατακτήσεις του σύγχρονου πολιτισμού.

3) Αρ 59 Σ : Ορκωμοσία βουλευτών

Το Σύνταγμα στο άρθρο 59 ρυθμίζει τα σχετικά με την ορκωμοσία των βουλευτών. Κατ' αυτό ορίζεται μόνο θρησκευτικού τύπου όρκος κατά το "επικλητικό" του μέρους. Στην πρώτη παράγραφο καθορίζεται ο όρκος των χριστιανών ορθόδοξων, ενώ στη δεύτερη αυτός των αλλόθρησκων και ετερόδοξων. Όπως προκύπτει από τη διατύπωση του άρθρου, αυτό δεν προβλέπει την περίπτωση που κάποιος βουλευτής είναι άθεος ή όταν η θρησκεία του δεν επιτρέπει τον όρκο. Το πρόβλημα θα μπορούσε μάλιστα να αποκτήσει μεγαλύτερη έκταση δεδομένης της θεωρίας η οποία **δέχεται τη μη ανισυνταγματικότητα κάποιων διατάξεων του Συντάγματος έναντι κάποιων άλλων και η οποία είναι η απολύτως κρατούσα στην Ελληνική νομολογία και θεωρία.** * [βλ. ενδεικτικά αντί πολλών Δ.Τσάτσο, Συνταγματικό Δίκαιο, τόμος Β, 1993, σελ.44 επ. με εκτενή ανάλυση γύρω από το θέμα]

Η λύση η οποία προκρίνουμε είναι ότι θα πρέπει να γίνει δεκτό το δικαίωμα των βουλευτών αυτών να τους επιτραπεί να δώσουν διαβεβαίωση στην τιμή και τη συνείδησή τους, ήτοι μη θρησκευτικό όρκο. * [βλ. Α.Μαρίνο, Η θρησκευτική ελευθερία, 1972, σελ.258 Α.Σβώλο-Γ.Βλάχο, Το Σύνταγμα της Ελλάδας, τόμος Α, 1954, σελ.76, Δ.Τσάτσο, Συνταγματικό Δίκαιο, τόμος Β, 1993, σελ.249, Χ.Σγουρίτσα, Συνταγματικόν δίκαιον, τόμος Α, 1965,σελ.305]

Το δικαίωμα αυτό φρονούμε ότι προκύπτει από τη συστηματική ερμηνεία του Συντάγματος και ειδικότερα από τη διάταξη του άρθρου 13§1 περί θρησκευτικής ελευθερίας, [βλ. Δ.Τσάτσο, Συνταγματικό Δίκαιο, τόμος Β, 1993, σελ.248, Α.Μαρίνος, Η θρησκευτική ελευθερία, 1972, σελ.259, Λ.Γκάνης, Η προστασία της επικρατούσας θρησκείας σε: Η θρησκευτική ελευθερία, 1997, σελ.40, Α.Ράικος, Συνταγματικό δίκαιο, τόμος Α, τεύχος Β, 1990, σελ.17] καθώς επίσης και από τους λόγους που αφορούν την ανάδειξη και συγκρότηση της βουλής (άρθρο 51Σ) εφόσον ο θρησκευτικός όρκος είναι ικανός να δημιουργήσει προβλήματα συνείδησης στους βουλευτές τιθέμενος ως προϋπόθεση για την ανάληψη των καθηκόντων τους. [Λ.Γκάνης, Η προστασία της επικρατούσας θρησκείας σε: Η θρησκευτική ελευθερία, 1997, σελ.40]

Πάντως το θέμα φαίνεται να μην έχει μεγάλη σημασία καθότι ήδη από τη σύνταξη της διάταξης αυτής φάνηκε περιττή η αναφορά σε άλλους τύπους όρκου, αφού θεωρήθηκε αυτονόητο γεγονός η δόση όρκου μη

θησκευτικού, αλλά κατά πανηγυρικότροπο για τους έχοντες τέτοιου είδους συνειδησιακό πρόβλημα [Α.Ράικος, Συνταγματικό δίκαιο, τόμος Α, τεύχος Β, 1990, σελ.18] κατά το πρότυπο του άρθρου 220§2ΚΠΔ.

Τέλος θα πρέπει να σημειώσουμε ότι στο άρθρο 59§1Σ ο όρκος ορίζεται (με την όποια μορφή έχει όπως αναλύσαμε παραπάνω) ως προαπαιτούμενο προκειμένου ο βουλευτής να αναλάβει τα καθήκοντά του και να λάβει την βουλευτική του αποζημίωση [βέβαια το προαπαιτούμενο αυτό αφορά το "βεβαιωτικό" μέρος του όρκου] σε καμία περίπτωση όμως δεν αποτελεί η μη δόση του αιτία έκπτωσης από το βουλευτικό αξίωμα. [Κ.Μαυριάς, Συνταγματικό δίκαιο, 2002, σελ.624, Α.Ράικος, Συνταγματικό δίκαιο, τόμος Α, τεύχος Β, 1990, σελ.17]

4) Επισκόπηση σύγχρονων βουλευτικών απόψεων

Το ζήτημα της υποχρεωτικής ορκοδοσίας και της διαφοροποίησης των απαιτούμενων όρκων από νομοθέτημα σε νομοθέτημα είναι εξαιρετικά επίκαιρο στις μέρες μας . Πέρα από γεγονότα της επικαιρότητας που στρέφουν την προσοχή της Κοινής Γνώμης στα εκκλησιαστικά δρώμενα και εγείρουν σε δεύτερο χρόνο ερωτήματα για την ορθότητα της παρούσας θεσμοθετημένης σχέσης μεταξύ Κράτους και Εκκλησίας , υφίστανται έντονοι προβληματισμοί και σε βουλευτικό επίπεδο. Σε πρόσφατη συνδιάσκεψη της Βουλής διεξήχθη , μεταξύ άλλων, συζήτηση επί της αρχής των προτάσεων νόμων του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων: "Ρύθμιση σχέσεων Πολιτείας και Εκκλησίας Θρησκευτικές ενώσεις και κατοχύρωση της θρησκευτικής ελευθερίας" {Περίοδος ΙΑ, Σύνοδος Β, Συνεδρίαση ΡΙΔ, Πέμπτη 30 Μαρτίου 2006}. Στα πλαίσια της συζήτησης με προσανατολισμό επικείμενη αναθεώρηση άρθρων του Συντάγματος αναπτύχθηκαν ποικίλλα ζητήματα που αφορούν συνταγματικές ρυθμίσεις θρησκευτικών ζητημάτων. Ανάμεσα σε αυτά αναπτύχθηκε και το θέμα του όρκου. Οι απόψεις που ακούστηκαν, με μία συλλογική θεώρησή τους , επισήμαναν άνιση θρησκευτική μεταχείριση στον ελλαδικό χώρο, αναφέρθηκαν ζητήματα που αφορούσαν μειονότητες και περιοχές της χώρας όπου επικρατούν ιδιαίτερες κοινωνικές συνθήκες που διαμορφώνουν δυσμενώς τις συνθήκες ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας του ανθρώπου από τη σκοπιά της ενάσκησης των θρησκευτικών του πιστεύω . Αξιοσημείωτο

είναι ότι δόθηκε έμφαση στο τμήμα της τροποποίησης των διατάξεων αναφορικά με τον όρκο και ορισμένοι από τους ομιλητές πρότειναν ακόμα και ολοσχερή νομοθετική του κατάργηση αντλώντας επιχειρήματα σε μεγάλο βαθμό και από την ΕΣΔΑ.

ΣΤ. Συμπεράσματα

Προς μία εσωτερική εναρμόνιση

Κωδικοποιώντας τα κύρια σημεία της ανάλυσης , διαπιστώνουμε ότι το πρόσωπο που παρουσιάζει η σύγχρονη ελληνική νομοθεσία έχει επιτελέσει σαφή βήματα προόδου συγκριτικά με προγενέστερα στάδια αυτής. Παραμένουν, όμως, τόσο σε επίπεδο συνταγματικό όσο και σε αυτό των κοινών νόμων, ορισμένα ακανθώδη ζητήματα εσωτερικών αντινομιών. Συγκεκριμένα, η συνταγματικά καθορισμένη ορκοδοσία (βουλευτική και Προέδρου της Δημοκρατίας) παρά τον έντονο συμβολικό χαρακτήρα που φέρουν λόγω των θεσμών με τους οποίους συνδέονται δημιουργούν μια έντονη αντίφαση ως προς τον ασφυκτικό περιορισμό του όρκου που επιφυλάσσεται στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας σε αντιπαράθεση με αυτό των βουλευτών. Ο ΚΠολΔ έχει δείξει το δρόμο του σεβασμού της ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης στα ελληνικά δεδομένα. Επόμενο λογικό βήμα είναι να ακολουθήσουν και τα υπόλοιπα νομοθετήματα, καθώς μόνο η παρέμβαση του συνταγματικού και του κοινού νομοθέτη μπορεί να άρει το ανακόλουθο καθεστώς της προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας μέσω της υποχρεωτικής ορκοδοσίας, τη στιγμή κατά την οποία η επικρατούσα θρησκεία σε αντίθεση με την κρατούσα αντίληψη δεν επιτρέπει τον όρκο.

Ζ. Συνοπτική επισκόπηση

Περίληψη

Ο όρκος καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας του ελληνισμού είχε θεμελιώδη ρόλο στην κοινωνικοπολιτική ζωή. Στις μέρες μας ως απόηχος της ισχυρής σύζευξης Κράτους και Ορθόδοξης Εκκλησίας από τη βυζαντινή ήδη εποχή η παρουσία του όρκου στο Σύνταγμα και στους νόμους παραμένει έντονη. Τα σημεία όμως των καιρών οδεύουν προς μια κατεύθυνση σταδιακής αποδυνάμωσης του θρησκευτικού του χαρακτήρα

προς προάσπιση της συνταγματικά κατοχυρωμένης ανθρώπινης αξίας. Η απεμπόλιση του θρησκευτικού χαρακτήρα της ορκοδοσίας, που αργά αλλά συστηματικά πραγματοποιείται στο Σύνταγμα και τους νόμους, ενδυναμώνει τον φιλελεύθερο χαρακτήρα του Συντάγματος και συμπορεύεται με το πνεύμα της ΕΣΔΑ.

Summary

Throughout the entire history of the hellenic nation vow had a fundamental part in its social as well as political life. Nowadays the presence of vow in laws and in the Constitution remains intense as an echo of the firm conjunction of the State with the Orthodox Church aging back to the byzantine era. The signs of the times though are headed to a direction of graduate weakening of the religious aspect of vow in order to defend the constitutionally established right of the human value. The abolishment of the religious aspect of vowing, that takes place slowly but systematically in the Constitution and in laws, strengthens the liberal character of the Constitution and is in harmony with the spirit of the European Convention for the Protection of Human Rights.

Η. Παράρτημα

1) Νομολογία

Συμβ.Πλημμελ.Μυτιλήνης 64/1997

άρνηση θρησκευτικού όρκου του άρθρου 2181 ΚΠΔ κατά την κατάθεση σε ποινικό δικαστήριο. Το δικαστήριο καλεί τον κατηγορούμενο να δώσει τον όρκο του άρ.220§2 ΚΠΔ, άλλως ποινικό αδίκημα επίμονης άρσης του όρκου μαρτυρίας.

ΣτΕ 2601/1998 αίτηση ακυρώσεως κατά διοικητικών εκτελεστών πράξεων διοικητικού συμβουλίου Πανεπιστημιακής σχολής (Θεολογικής) σχετικών με την "καθομολόγηση" κατά την λήψη του πτυχίου. Δικαίωμα φοιτητή να χορηγηθεί το πτυχίο χωρίς την επίκληση όρκου αναφερόμενου στα θεία.

Εφ.Αθ.3796/1979

Υποχρέωση όρκισης των μαρτύρων και ποινική ευθύνη τους σε περίπτωση άρνησης δόσης του όρκου. Υπάρχει σύγκρουση καθηκόντων που αποκλείει τον καταλογισμό κατά την εκτέλεση ενός ηθικοκοινωνικού καθήκοντος που

συγκρούεται προς ένα έννομο καθήκον.

Μον.Πλημ.Θεσσαλονίκης 23161/1978

άρνηση όρκισης μάρτυρα. Και ο οπαδός της χριστιανικής θρησκείας επικαλούμενος την υπό των ιερών κανόνων απαγόρευσης του όρκου, δικαιούται να αρνηθεί νομίμως την δόση αυτού οπότε θα πρέπει να δώσει τον όρκο υπό τον τύπο της κατ'άρθρου 220§2 ΚΠΔ διαβεβαίωσης.

Δικαστήριο: ΑΠ (ΟΛ.)

Τόπος: ΑΘΗΝΑ

Αριθ. Απόφασης: 672

Ετος: 1982

Κείμενο

Απόφασης

Η δια του ν. 1240/1982 χορηγούμενη ειδική παραγραφή δεν αντίκειται στο Σύνταγμα. Διαφορές αμνηστίας και παραγραφής. Η αμνηστία συνεπάγεται οριστική αναστολή μετ' αναδρομικής δυνάμεως της εφαρμογής του ποινικού νόμου και εκμηδενίζει πάντα τα άμεσα και έμμεσα αποτελέσματα, άλλα δεν αίρει τον άδικο χαρακτήρα της πράξεως, δύναται όμως να απονεμηθεί υπό όρον. Κατά την εισαγγελική πρόταση, την αναφερομένη στην συνταγματικότητα της επιβολής όρκου, ο κοινός νομοθέτης είναι ελεύθερος από το Σύνταγμα να κρίνει επί ποίων περιπτώσεων επιβάλλεται **όρκος** και δεν αντίκειται τούτο στην ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως. Ο συνταγματικός νομοθέτης επέτρεψε σε ορισμένες ειδικώς προσδιοριζόμενες περιπτώσεις τον όρκο. Η υποχρέωση επιβολής όρκου στους χριστιανούς ορθοδόξους δεν συνεπάγεται άνιση μεταχείριση (Ολομ. Α.Π 672/1982 Ποιν.Χρον. ΛΒ.308).

Δικαστήριο: ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ

Τόπος: ΑΘΗΝΑ

Αριθ. Απόφασης: 2601

Ετος: 1998

Κείμενο Απόφασης

Αριθμός 2601/1998ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ
ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣΤΜΗΜΑ ΣΤ' Συνεδρίασε δημόσια στο ακροατήριό του
την 1η Ιουνίου 1998 με την εξής σύνθεση : Αν. Μαρίνος, Αντιπρόεδρο,
Πρόεδρος του ΣΤ' Τμήματος, Π. Χριστόφορος, Ν. Σακελλαρίου, Εμ.
Δαρζέντας, Α. Συγγούνα, Σύμβουλοι, Κ. Κουσούλης, Κ. Φιλοπούλου,

Πάρεδροι. Γραμματέας ο Β. Μανωλοπουλος, Γραμματέας του ΣΤ' Τμήματος. Για να δικάσει την από 5 Αυγούστου 1996 αίτηση: του Κωνσταντίνου Θεοχάρη του Χρυσοστόμου, φιλολόγου, αποφοίτου του τμήματος Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, κατοίκου Αθηνών, οδός Κ. αρ. 9β, ο οποίος παρέστη με το δικηγόρο Χαρ. Βλάχο [Α.Μ. 13085], που τον διόρισε με ειδικό πληρεξούσιο. κ α τ ά 1] του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, ο οποίος δεν παρέστη και 2] του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, το οποίο παρέστη με το δικηγόρο Ανδρέα Σάσσαλο [Α.Μ. 2026], που τον διόρισε με πληρεξούσιο. Με την αίτηση αυτή ο αιτών επιδιώκει ν' ακυρωθεί : 1] η υπ' αριθμ. 856/10.6.1996 απόφαση του Προέδρου του Τμήματος της Θεολογικής Σχολής - Τμήμα Θεολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, καθώς και κάθε άλλη συναφής πράξη ή παράλειψη της Διοικήσεως. Η εκδίκαση άρχισε με την ανάγνωση της εκθέσεως του Εισηγητή, Συμβούλου Ν. Σακελλαρίου. Κατόπιν το δικαστήριο άκουσε τον πληρεξούσιο του αιτούντος, ο οποίος ανέπτυξε και προφορικά τους προβαλλόμενους λόγους ακυρώσεως και ζήτησε να γίνει δεκτή η αίτηση και τον πληρεξούσιο του Πανεπιστημίου, ο οποίος ζήτησε την απόρριψή της. Μετά τη δημόσια συνεδρίαση το δικαστήριο συνήλθε σε διάσκεψη, σε αίθουσα του Δικαστηρίου κ α ι Α φ ο ύ μ ε λ έ τ η σ ε τ α σ χ ε τ ι κ ά έ γ γ ρ α φ α Σ κ έ φ θ η κ ε κ α τ ά τ ο Ν ό μ ο 1. Επειδή, διά την άσκηση της υπό κρίσιν αιτήσεως κατεβλήθησαν τα, κατά νόμον, τέλη και το παράβολον [Διπλότυπο εισπράξεως του Ταμείου Δικαστικών Εισπράξεων Αθηνών 1703926, έτους 1996 και ειδικά έντυπα παραβόλου του Δημοσίου 3080136 και 7882306]. 2. Επειδή, με την αίτησιν αυτήν και κατ' ορθήν ερμηνείαν αυτής, ζητείται, εμπροθέσμως και εν γένει παραδεκτώς, υπό του αιτούντος, αποφοίτου του τμήματος Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, η ακύρωση των εξής διοικητικών, εκτελεστών πράξεων 1] του από 16.5.1996 πρακτικού του Διοικητικού Συμβουλίου [Δ.Σ.] του ως άνω Τμήματος Θεολογίας [Συνεδρία 3η] και 2] της κατόπιν του ως άνω πρακτικού εκδοθείσης υπ' αρ. 856/10.6.1996 πράξεως του Προέδρου του αυτού ως άνω Τμήματος. Με τις προσβαλλόμενες πράξεις απερρίφθη αίτημα του αιτούντος να απαλλαγεί, προκειμένου να του χορηγηθεί το πτυχίον του ως άνω Τμήματος, της υπό του νόμου [άρθρον 192 του ν. 5343/1932] προβλεπομένης υποχρεώσεως προς "καθομολόγησιν" εις την οποίαν αυτός αρνείται να προβεί διά λόγους θρησκευτικής συνειδήσεως. 3. Επειδή, εις την διάταξιν του άρθρου 13 του Συντάγματος ορίζεται ότι : "1. Η ελευθερία της

θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη. Η απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις καθενός@@@Κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη και τα σχετικά με τη λατρεία της τελούνται ανεμπόδιστα υπό την προστασία των νόμων. Η άσκηση της λατρείας δεν επιτρέπεται να προσβάλλει τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη. Ο προσηλυτισμός απαγορεύεται. 3. Οι λειτουργοί όλων των γνωστών θρησκευτών υπόκεινται στην ίδια εποπτεία της Πολιτείας και στις ίδιες υποχρεώσεις απέναντί της, όπως και οι λειτουργοί της επικρατούσας θρησκείας. 4. Κανένας δεν μπορεί, εξαιτίας των θρησκευτικών του πεποιθήσεων, να απαλλαγεί από την εκπλήρωση των υποχρεώσεων προς το Κράτος ή να αρνηθεί να συμμορφωθεί προς τους νόμους. 5. Κανένας όρκος δεν επιβάλλεται χωρίς νόμο, που ορίζει και τον τύπο του". 4. Επειδή, εις την διάταξιν του άρθρου 9 της Διεθνούς Συμβάσεως της Ρώμης της 4ης Νοεμβρίου 1950 "περί προασπίσεως των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών", η οποία εκυρώθη το πρώτον με τον νόμο 2329/1953 [ΦΕΚ Α 68] και εκ νέου με το ν.δ. 53/1974 [ΦΕΚ Α 256] και έχει ως εκ τούτου, κατ' άρθρον 28 παρ. 1 του Συντάγματος, ηυξημένη τυπική ισχύ, ορίζεται : "1. Παν πρόσωπον δικαιούται εις την ελευθερίαν σκέψεως, συνειδήσεως και θρησκείας, το δικαίωμα τούτο επάγεται την ελευθερίαν αλλαγής θρησκείας ή πεποιθήσεων, ως και την ελευθερίαν εκδηλώσεως της θρησκείας ή των πεποιθήσεων μεμονωμένως, ή συλλογικώς δημοσία ή κατ' ιδίαν, διά της λατρείας, της παιδείας και της ασκήσεως των θρησκευτικών καθηκόντων και τελετουργιών. 2. Η ελευθερία εκδηλώσεως της θρησκείας ή των πεποιθήσεων δεν επιτρέπεται να αποτελέση αντικείμενον ετέρων περιορισμών πέραν των προβλεπομένων υπο του νόμου και αποτελούντων αναγκαία μέτρα, εν δημοκρατική κοινωνία διά την δημοσίαν ασφάλειαν, την προάσπισιν της δημοσίας τάξεως, υγείας και ηθικής, ή την προάσπισιν των δικαιωμάτων και ελευθεριών των άλλων". 5. Επειδή, διά των προαναφερθεισών διατάξεων του Συντάγματος αλλά και του άρθρου 9 της Συμβάσεως της Ρώμης κατοχυρώνεται στην Ελλάδα όχι μόνον η ελευθερία της λατρείας, αλλά και η ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως. Οι δύο αυτές ελευθερίες αποτελούν ειδικότερες εκδηλώσεις του ατομικού δικαιώματος της θρησκευτικής ελευθερίας. Συνεπώς, εάν ένα πρόσωπον [πολίτης ή μη] το οποίον καλείται κατ' εφαρμογήν ορισμένης διατάξεως νόμου, να δώσει θρησκευτικόν όρκον, δηλώσει ενώπιον της κατά περίπτωσιν αρμοδίας αρχής ότι κωλύεται να δώσει τέτοιον όρκον διά λόγους θρησκευτικής συνειδήσεως δηλαδή είτε διότι οι αρχές της θρησκείας την οποίαν πρεσβεύει, όπως, αυτό, τις ερμηνεύει και την οποίαν, πάντως,

πρέπει να δηλώσει, δεν του επιτρέπουν τον όρκον, είτε διότι δηλώνει ότι είναι άθεον ή άθρησκον και συνεπώς κωλύεται να δώσει τον όρκον αυτόν, δικαιούται, κατά την ορθήν έννοιαν των παρατεθεισών διατάξεων του Συντάγματος, αντί θρησκευτικού όρκου [υποσχετικού ή αποδεικτικού] να δώσει, επικαλούμενον την τιμήν και την συνείδησίν του, ισότιμον, εξ επόψεως συνεπειών, με τον θρησκευτικόν όρκον, σχετικήν διαβεβαίωσιν, περί του συγκεκριμένου ζητήματος, έστω και εάν τοιαύτη διαβεβαίωσις δεν προβλέπεται από την συγκεκριμένη διάταξιν. Η τοιαύτη δε ως άνω δήλωσις περί του θρησκεύματος, το οποίον το πρόσωπον τούτο πρεσβεύει η περί της αθείας ή αθρησκείας αυτού δεν αντιβαίνει εις το άρθρον 13 του Συντάγματος, διότι δεν ζητείται με σκοπόν να διωχθεί το συγκεκριμένον πρόσωπον διά τας θρησκευτικάς του πεποιθήσεις, οι οποίες πρέπει, πάντως, να είναι σεβαστές, αλλά απαιτείται διά να μη εξαναγκασθεί και προβεί το συγκεκριμένον πρόσωπον εις ενέργειαν κατά παραβίασιν της θρησκευτικής του συνειδήσεως, η οποία πρέπει να παραμείνει, σύμφωνα με την προπαρατεθείσαν διάταξιν του Συντάγματος, "απαραβίαστος". Εξ άλλου, από την παράγραφον 5 του αυτού άρθρου 13 του Συντάγματος δεν συνάγεται ότι αποκλείεται εις τον έχοντα λόγους θρησκευτικής συνειδήσεως να δώσει αντί θρησκευτικού όρκου απλή, κατά τα άνω, διαβεβαίωσιν, διότι η διάταξις αυτή ορίζει, απλώς, δι' όσους δέχονται να δώσουν θρησκευτικόν όρκον, ότι διά την επιβολήν αυτού απαιτείται νόμος, ο οποίος ορίζει και τον τύπον αυτού και δεν ανατρέπει την διά της παραγράφου 1 του άρθρου 13 του Συντάγματος κατοχυρουμένην ελευθερίαν της θρησκευτικής συνειδήσεως εκείνων οι οποίοι αρνούνται, διά τους εκτεθέντας λόγους, να δώσουν τον όρκον αυτόν, δικαιούμενοι να προβούν εις την κατά τα άνω διαβεβαίωσιν. 6. Επειδή, εις την διάταξιν του άρθρου 192 του ν. 5343/1932, ΦΕΚ Α 86, η οποία είναι εν προκειμένω εφαρμοστέα, ορίζεται ότι : "Ο εν ταις πτυχιακαίς εξετάσσεσιν επιτυχών ποιείται προ της λήψεως του πτυχίου προ του Πρυτάνεως και του Κοσμήτορος της οικείας Σχολής την ακόλουθον καθομολόγησιν "Του πτυχίου της . . . αξιωθείς όρκον ομνύω προ του Πρυτάνεως και του Κοσμήτορος της . . . Σχολής και πίστον καθομολογώ τήνδε. Από του ιερού περιβόλου του σεπτού τούτου τεμένους των Μουσών εξερχόμενος κατ' επιστήμην βιώσομαι ακσών ταύτην δίκην θρησκείας εν πνεύματι και αληθεία. Ούτω χρήσιμον εμαυτόν καταστήσω προς άπαντας τους δεομένους της εμής αρωγής και εν πάση ανθρώπων κοινωνία αεί προς ειρήνην και χρηστότητα ηθών συντελέσω βαίνων εν ευθεία του βίου οδώ προς την αλήθειαν και το δίκαιον αποβλέπων και τον βίον ανυψών εις τύπον αρετής υπό την σκέπην της Σοφίας. Ταύτην

την επαγγελίαν επιτελούντι εἴη μοι συν τη ευλογία των εμών καθηγητῶν και πεφιλημένων διδασκάλων ο Θεός βοηθός εν τω βίω@@ Οπως προκύπτει από την διατύπωση της διατάξεως αυτής επιβάλλεται, με αυτήν, εις όλους, ανεξαιρέτως, τους επιτυχάνοντας εις τας πτυχιακάς εξετάσεις, φοιτητάς, όπως προ της λήψεως του πτυχίου των προβαίνουν εις την προβλεπομένην από την διάταξιν αυτήν "καθομολόγησιν", η οποία έχει, όπως συνάγεται από αυτήν ταύτην την διατύπωση της, τον χαρακτήρα θρησκευτικού όρκου ήτοι όρκου, ο οποίος δίδεται διά της επικλήσεως του Θείου. 7. Επειδή, συμφώνως προς τα ήδη εκτεθέντα, η προαναφερθείσα διάταξις του άρθρου 192 του ν. 5343/1932, ερμηνευομένη κατά τρόπον σύμφωνον προς τας προαναφερθείσας διατάξεις του Συντάγματος, αλλά και αυτάς της Διεθνούς Συμβάσεως των δικαιωμάτων του ανθρώπου, έχει την έννοιαν ότι, εάν ο επιτυχάνων, εις τας πτυχιακάς εξετάσεις, φοιτητής, επικαλεσθεί, διά δηλώσεώς του υποβαλλομένης, εγκαίρως, εις τας αρμοδίας Πανεπιστημιακάς Αρχάς, λόγους θρησκευτικής συνειδήσεως κωλύοντας αυτόν, κατά τα ήδη εκτεθέντα, όπως προβεί εις την προβλεπομένην από την διάταξιν αυτήν "καθομολόγησιν" - η οποία, κατά τα επίσης προαναφερθέντα, συνιστά είδος θρησκευτικού όρκου - πρέπει να παρέχεται, εις αυτόν, η δυνατότης, όπως, αντί της καθομολογήσεως αυτής προβαίνει, κατ' επίκλησιν της τιμής και της συνειδήσεώς του, εις σχετικήν διαβεβαίωσιν παραλείπων όμως εκ του κειμένου της κατά τα άνω "καθομολογήσεως" τα στοιχεία εκείνα μόνον τα οποία συνιστούν, κατά την συνείδησίν του, επίκλησιν του Θείου, της διαβεβαίωσεως αυτής εχούσης κατά τα εκτεθέντα, τας αυτάς ως και ο θρησκευτικός όρκος συνεπειάς". 8. Επειδή, εν προκειμένω ο ήδη αιτών, φοιτητής του Θεολογικού Τμήματος της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, ο οποίος είχε περατώσει επιτυχώς τας πτυχιακάς του εξετάσεις εζήτησε, με την από 13.12.1995 αίτησίν του, προς την Γραμματείαν του ως άνω Τμήματος, όπως απαλλαγεί διά λόγους θρησκευτικής συνειδήσεως, τους οποίους αναπτύσσει λεπτομερώς εις αυτήν, της προβλεπομένης από την διάταξιν του άρθρου 192 του ν. 5343/1932 ορκωμοσίας προ της λήψεως του πτυχίου του και όπως δώσει αντ' αυτής σχετικήν διαβεβαίωσιν κατ' επίκλησιν της τιμής και της συνειδήσεώς του. Κατόπιν της αιτήσεώς του αυτής ο ήδη αιτών εκλήθη από την Γενικήν Συνέλευσιν του προαναφερθέντος Τμήματος να υποβάλει υπεύθυνον δήλωσιν περί του κατά πόσον τυγχάνει Χριστιανός Ορθόδοξος. Ο ήδη αιτών υπέβαλε την 14.2.1996 υπεύθυνον δήλωσιν εις την οποίαν ανέφερε ότι τυγχάνει χριστιανός ορθόδοξος και ότι κωλύεται εν όψει των όσων εξέθεσε εις την προαναφερθείσα αίτησίν του να

ορκισθεί και ότι δύναται αντί ορκωμοσίας να δώσει διαβεβαίωσιν κατ' επίκλησιν της τιμής και της συνειδήσεώς του. Επί του αιτήματός του αυτού ο ήδη αιτών επανήλθε με νεωτέραν από 8.5.1996 αίτησίν του, με την οποίαν εξήτησε έγγραφον απάντησιν επί του αιτήματός του. Επακολούθησε η έκδοσις των προσβαλλομένων πράξεων ήτοι του από 16.5.1996 πρακτικού του Θεολογικού Τμήματος της Θεολογικής Σχολής και του υπ' αρ. 856 από 10.6.1996 εγγράφου του Προέδρου του προαναφερθέντος Τμήματος, με τις οποίες απερρίφθη το αίτημά του με την αιτιολογίαν ότι συμφώνως προς την κειμένη νομοθεσία η καθομολόγησις αποτελεί προϋπόθεση διά την χορήγησιν του πτυχίου. 9. Επειδή, με τα δεδομένα αυτά, η εκδηλωθείσα με τις προσβαλλόμενες πράξεις άρνησις ικανοποιήσεως του αιτήματος του ήδη αιτούντος δεν είναι νόμιμος, εν όψει της ανωτέρω δοθείσης από το Δικαστήριον ερμηνείας και διά τον λόγον αυτόν βασίμως προβαλλόμενον, η υπό κρίσιν αίτησις πρέπει να γίνει δεκτή και να ακυρωθούν οι προσβαλλόμενες πράξεις καθ' ο μέρος αφορούν τον ήδη αιτούντα και να αναπεμφθεί η υπόθεσις εις την Διοίκησιν προκειμένου αυτή να προβεί εις όλας τας απαιτούμενας ενεργείας προκειμένου να ικανοποιηθεί το ως άνω αίτημα του ήδη αιτούντος και ολοκληρωθεί, ούτω, νομίμως, η όλη διαδικασία χορηγήσεως εις αυτόν του προαναφερθέντος πτυχίου. Δ ι α τ α ύ τ α Δέχεται την υπό κρίσιν αίτησιν. Ακυρώνει κατά τα εις το αιτιολογικόν το από 16.5.1996 πρακτικόν του Δ.Σ. του θεολογικού τμήματος της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών και το υπ' αρ. πρωτ. 856 από 10.6.96 έγγραφον του Προέδρου το Δ.Σ. του ως άνω Τμήματος, καθ' ο μέρος οι πράξεις αυτές αφορούν τον ήδη αιτούντα. Αναπέμπει την υπόθεσιν εις την Διοίκησιν προκειμένου όπως αυτή προβεί εις τας απαιτούμενας κατά τα εις το αιτιολογικόν νομίμους ενεργείας. Διατάσσει την απόδοσιν του κατατεθέντος παραβόλου και Επιβάλλει εις βάρος του Πανεπιστημίου Αθηνών την δικαστικήν δαπάνη του ήδη αιτούντος, η οποία ανέρχεται εις το ποσόν των είκοσι οκτώ χιλιάδων [28.000] δραχμών. Η διάσκεψη έγινε στην Αθήνα στις 4 Ιουνίου 1998 και η απόφαση δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση της 18ης ιδίου μηνός και έτους. Ο Πρόεδρος του ΣΤ'Τμήματος Ο Γραμματέας του ΣΤ'Τμήματος Αν. Μαρίνος Β. Μανωλόπουλος

ΣΤΟΙΧΕΙΑ

ΑΠΟΦΑΣΗΣ

Δικαστήριο: ΜΙΚΤΟ ΟΡΚΩΤΟ ΕΦΕΤΕΙΟ

Τόπος: ΑΘΗΝΑ

Αριθ. Απόφασης: 337

Έτος: 2004

Περίληψη

Ενορκιοι - Ορκος - Ανθρώπινα δικαιώματα - ΕΣΔΑ -. Το δικαίωμα θρησκευτικής ελευθερίας επιβάλλει όπως ο ένορκος, ο οποίος δηλώνει ότι κωλύεται να δώσει όρκο για λόγους συνείδησης, δικαιούται να δώσει τη βεβαίωση που προβλέπεται στο άρθρο 220 §2 ΚΠΔ.

Κείμενο

Απόφασης

ΜΙΚΤΟ ΟΡΚΩΤΟ ΕΦΕΤΕΙΟ ΑΡΙΘ. 337-340/2004 Με την απόφαση αυτή έγινε δεκτή η ακόλουθη πρόταση του Εισαγγελέα Εφετών κ. Α. Ζύγουρα: Επειδή κατά την διάταξιν του άρθρου 398 ΚΠΔ οι κληρωθέντες και μη εξαιρεθέντες ένορκιοι ορκίζονται. Το ΜΟΔ - ΜΟΕ έχει νόμιμον υπόστασιν από της ορκίσεως των + ενόρκων. Συνεπώς η μη όρκισις τούτων συμφώνως προς τον οριζόμενον τύπον όρκου + συνεπάγεται απόλυτον ακυρότητα της επ' ακροατηρίω διαδικασίας λόγω κακής + συνθέσεως του δικαστηρίου (ΑΠ 479/1960 ΠοινΧρ ΙΑ' 196). Ο τύπος του όρκου + ορίζεται υπό της §3 του άρθρου 398. Κατά την §4 του άρθρου αυτού, εις τους μη + πρεσβεύοντας την Χριστιανικήν θρησκείαν ενόρκους επαναλαμβάνεται υπό του + προέδρου η ανάγνωσις του εν τη προηγουμένη παραγράφω όρκου, άνευ της εν τέλει + επικλήσεως του ιερού Ευαγγελίου. Εάν όμως ο **όρκος** δοθή και άνευ της τροπολογίας ταύτης, χωρίς να γίνη αντίρρησις, είναι έγκυρος, καλυπτομένης πάσης εντεύθεν + ακυρότητος. Υπό του προαναφερθέντος άρθρου δεν προβλέπεται η περίπτωσις κατά την οποίαν ο + ένορκος πρεσβεύει θρησκείαν μη επιτρέπουσαν τον όρκον ή ουδεμίαν πρεσβεύει + θρησκείαν. Τοιαύτη πρόβλεψις υπάρχει υπό της §2 του άρθρου 220 ΚΠΔ διά τους + μάρτυρας, κατά την οποίαν, εις την περίπτωσιν αυτήν, ο **όρκος** δίδεται ως + ακολούθως: «Δηλώ, επικαλούμενος την τιμήν μου και την συνείδησίν μου, ότι θα + είπω όλην την αλήθειαν και μόνην την αλήθειαν, χωρίς να προσθέσω, ούτε να + αποκρύψω τι». Εν όψει αυτών είχαν υποστηριχθή κατά το παρελθόν η άποψις, ότι η διάταξις της §2 του άρθρου 220 δεν δύναται να εφαρμοσθή και επί ενόρκων. + Επομένως εάν τις των ενόρκων αρνηθή να ορκισθή, ισχυριζόμενος ότι είναι άθεος ή ότι η θρησκεία του απαγορεύει τον όρκον, πρέπει να αναπληρωθή διά του πρώτου + εκ τυχόν κληρωθέντων αναπληρωματικών. Άλλως, αν δηλαδή δεν έχουν κληρωθή + τοιούτοι, η κλήρωσις ακυρούται και γίνεται νέα (Μπουρόπουλου, Ερμ. ΚΠΔ έκδ. β', τόμ. Β', σ. 8, Τσουκαλά, Τα ορκωτά δικαστήρια, §30 σ. 169-170). Ταύτα όμως σήμερα δεν δύναται να γίνουν

αποδεκτά. Υπό των διατάξεων των + άρθρων 13 Σ, 9 ΕΣΔΑ και 18 ΔΣΑ ΠΔ κατοχυρούται το δικαίωμα της θρησκευτικής + ελευθερίας. Συνεπώς, εάν εν πρόσωπον, το οποίον καλείται κατ' εφαρμογήν + ωρισμένης διατάξεως νόμου, να δώσει θρησκευτικόν όρκον, δηλώση ενώπιον της κατά περίπτωσιν αρμοδίας αρχής ότι κωλύεται να δώσει τοιούτον όρκον διά λόγους + θρησκευτικής συνειδήσεως, δηλαδή είτε διότι αι αρχαί της θρησκείας την οποίαν + πρεσβεύει, όπως αυτό τας ερμηνεύει και την οποίαν, πάντως, πρέπει να δηλώση, + δεν του επιτρέπουν τον όρκον, είτε διότι είναι άθεος ή άθρησκος και κωλύεται να δώσει τον όρκον αυτόν, δικαιούται, κατά την ορθήν έννοιαν των προαναφερθεισών + διατάξεων, αντί θρησκευτικού όρκου (υποσχετικού ή αποδεικτικού) να δώσει + επικαλούμενον την τιμήν και την συνείδησίν του, ισότιμον, εξ επόψεως συνεπειών, με τον θρησκευτικόν όρκον, σχετικήν διαβεβαίωσιν, περί του συγκεκριμένου + ζητήματος, Έστω και εάν τοιαύτη διαβεβαίωσις δεν προβλέπεται υπό της + συγκεκριμένης διατάξεως (Ολομ. ΕΔΔΑ αποφ. 18.2.1999, επί προσφυγής Buscarini + και Della Balda κατά Αγ. Μαρίνου μετά συμφώνων παρατηρήσεων Η. Ηλιακόπουλου, Δ 31. 452, ΣτΕ 2601/1998, μετά συμφώνων σχολίων Χ. Γαρναβού, ΝοΒ 47. 349, ΕφΘ + 171/1980, μετά συμφώνων παρατηρήσεων Η. Χρησίμου, ΠοινΧρ Α' 774, Ν. Δημαρά, Η + αντισυνταγματικότης του θρησκευτικού όρκου, Δ 31. 864). Εν προκειμένω ο κληρωθείς ένορκος Π.Ζ.** κληθείς να ορκισθή κατ' άρθρο 398 §3 + ΚΠΔ εδήλωσεν, ότι δεν θέλει να ορκισθή, διότι είναι χριστιανός ορθόδοξος και η χριστιανική θρησκεία απαγορεύει παντελώς τον όρκον «Εγώ δε λέγω υμίν μη ομόσαι όλως» (Ματθ. Ε' 34-38). Εν όψει αυτών πρέπει, εφαρμοζομένης κατ' αναλογίαν της διατάξεως της §2 του άρθρου 220 ΚΠΔ, ο ένορκος αυτός να δηλώση επικαλούμενος + την τιμήν και την συνείδησίν του, ότι θα θεωρήση με προσοχήν και θα εξετάση με ευσυνειδησίαν κατά την διάρκεια της δικαστικής συζητήσεως, την κατηγορίαν εναντίον του κ.λπ. Δηλαδή θα γίνη αναφορά εις το περιεχόμενον του κατ' άρθρο + 398 §3 ΚΠΔ όρκου απαλειφομένων εξ αυτού της λέξεως «ορκίζομαι» ως και των + φράσεων που αναφέρονται εις τον Θεόν και το ιερόν Ευαγγέλιόν του.

2) Βιβλιογραφία

2.1) Συστηματικά έργα

An intermediate Greek-English Lexicon founded upon the seventh edition of Liddel and Scott's Greek-english Lexicon, 1994

- Ανδοκίδης, Λόγοι
 Γκάνης , Η προστασία της επικρατούσας θρησκείας σε: Η θρησκευτική ελευθερία, 1997
 Δαγτόγλου Π., Συνταγματικό δίκαιο-Ατομικά δικαιώματα, 1991
 Δημητρόπουλος Α., Παραδόσεις συνταγματικού δικαίου, 2001
 Δημητρόπουλος Αν., τα αμυντικά δικαιώματα του ανθρώπου και η μεταβολή της έννομης τάξης, Αντ.Ν.Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1981.
 Δημητρόπουλος Α. ,Συνταγματικά δικαιώματα, ειδικό μέρος, παραδόσεις συνταγματικού δικαίου, τόμος III, ημίτομος Β', Αθήνα 2005
 Δημοσθένης, Λόγοι 21-30
 Ισοκράτης. Λόγοι και Γράμματα (επ. George Norlin)
 Κρουσταλάκης Ε., όπ.π. σελ.11, Α.Μάνεσης, Ατομικές ελευθερίες, 1979
 Κρουσταλάκης Ε., Η υποχρέωση ορκοδοσίας εκείνων που πρεσβεύουν τη χριστιανική θρησκεία, ιδίως μετά το σύνταγμα του 1975
 Λυκούργος, Λόγοι
 Μάνεσης Α., Η συνταγματική αρχή της ισότητας και η εφαρμογή αυτής υπό των δικαστηρίων, ΕΕΝ 25, 1958
 Μαρίνος Α., Η θρησκευτική ελευθερία, 1972, σελ.252
 Μαυριάς Κ., Συνταγματικό δίκαιο
 Nagel Thomas (Θεμελιώδη Φιλοσοφικά προβλήματα 1989
 Παπανικολάου Ν. Γεωργίου, Λεξικόν των ρημάτων της αττικής πεζογραφίας 1994
 Ράικος Α., Συνταγματικό δίκαιο, τόμος Α, τεύχος Β, 1990
 Ράικος Αθ.Γ., Παραδόσεις Συνταγματικού δικαίου, (κατα το Σ του 1975), τ.β', τα θεμελιώδη δικαιώματα, 2η έκδοση, Αντ Σάκκουλα, Αθήνα -Κομοτηνή 2002
 σελ.306}
- Σβώλος - Βλάχος Γ., Το Σύνταγμα της Ελλάδας, τόμος Α, 1954
 Τάτσης Χ. Νικόλαος (Κοινωνιολογία Κοινωνική οργάνωση και πολιτισμικές διεργασίες 1999
 Τρωιάνος Σ., Παραδόσεις εκκλησιαστικού δικαίου, 1982
 Τσάτσος Δ., Συνταγματικό δίκαιο, τόμος Β, 1993

2.2) Μονογραφίες

Αρβανίτης Γ., Σχόλιο στην Πλημ.Θεσσαλονίκης 23161/1978, ποινικά χρονικά ΚΘ', 1978

Ashburner W. , “The farmer’s law” , Journal of Hellenic studies , Τεύχος 32

Δεσποτόπουλου Κ. , Περί όρκου στο περιοδικό Νέον δίκαιον 18, 1962

2.3) Διαδικτυακές δημοσιεύσεις

Σ.Τρωιάνος, Ελευθερία Θρησκευτικής Συνείδησης και Επικρατούσα Θρησκεία,

www.Myriobiblos.gr

www.koinonoulio.gr

www.perseus-pathfinder.gr

Νομολογία www.dsa-net.gr